

Lofotboka -01

Årbok for Lofoten

Lofotboka -01
Årbok for Lofoten 23. årg.
8063 Værøy

Telefon 760 95 448 Telefax 760 95 484
Postgiro 0540 03 88 093

Redaktør: Dag Sørli, 8063 Værøy

Forside:	To-Foto as
Produksjon:	Lofotboka Forlag — Værøy Media
Trykk, innbinding:	Gummerus Printing

ISBN: 82-7952-003-1

Lofotboka -01

I ÅRETS BOK KAN DU HYGGE DEG MED DISSE ARTIKLENE:

ELISABETH JOHANSEN	
Kunstner i fiskeskinn	7
ODD GJERSTAD	
Gjensyn med gulnede maidager	11
HERBJØRN JAKOBSEN	
Da tyskerne kom	22
CARL DONS	
Morgenstund	26
SIGBJØRN LAURITZEN	
Et pust av Paris	36
ARNT E. PEDERSEN	
Han Sigurd og ho Alma	41
KJELLAUG KRISTIANSEN	
Arven fra Sørvågen	45
BJØRN TORE PEDERSEN	
Lofoten samlet til et veirike	49
Jordskjelvet og andre historier fra Buksnes	57
JAN K. MYRSTAD	
"Polakkar'n"	61
Pingvinene på Røst	71
HILDEGARD MAGNUSSON	
Rektor Riiber og Ramberg Realskole	78
REINERT SVENDSEN	
Forliset	84
NILS AAGAARD-NILSEN	
"Good night, Iren"	90
EINAR FYHN	
Ei vanskelig tid	94
ANDREAS MARKUSSON	
Fisket slutter	102
HALVOR GUSTAVSEN	
Den siste rypejakten	108

*Det mest naturlige
materialet for en kunstner i Lofoten
finner man i havet...*

Kunstner i fiskeskinn

Elisabeth Johansen

— Jeg bor i et fiskevær og har gratis tilgang på fiskeskinn. Da er det selvsagt å prøve ut forskjellige komposisjoner i et nytt og spennende materiale, sier tekstilkunstner Ragnhild Lie fra kaikanten i Stamsund.

Ragnhild Lie er utdannet i Bergen ved Kunsthøyskolen med hovedfag med fagområde tekstil, og har bodd i Stamsund de siste årene. I et samfunn bygd på fiskerierne, ønsket tekstilkunstneren å prøve ut forskjellige teknikker og uttrykk i fiskeskinn.

— Jeg har forsket og prøvd ut og arbeidet med å finne ut hvordan jeg kan føye skinnene sammen, hvordan skinnene kan farges og hvordan skinnene kan settes sammen på ulike måter og skape komposisjoner og mønstringer. Jeg tenker i store forma-

ter når jeg arbeider med dette. Man kan lett komme opp i store formater fordi skinnene er store. Tanken var at dette også kunne bruke scenografisk i forbindelse med for eksempel teater, dans og konserter, forteller kunstneren som allerede har høstet ære for fiskeskinnsarbeidet kunstskelebarne ved Kulturskolen i Stamsund lagde. Det ble førstepris i den nasjonale konkurransen, Art Child, for bildet der ungene hadde satt sammen skinnene til Lofot-fjell i et landskap med fisk og hav — tema var vyer for framtida, og Ragnhild Lie og Vebjørn Hagene Thoe var lærere for barnegruppen.

Fiskeskinnsbilder

— Jeg føler det som et stort privilegium å kunne hente gratis skinn og ha fri tilgang til store industrilokaler der jeg kan sette

Bølgeinstallasjon i blått fiskeskin.
Foto: Elisabeth Johansen

sammen skinnene. Arbeidet jeg gjør fordrer et ganske grovt industrilokale på grunn av lukt og fukt. Starten på arbeidet er å iføre meg gummibukse og besøke den lokale fiskeindustribedriften. Der setter jeg meg ned på gulvet som den laveste i industrihierarkiet; og plukker opp det som kommer i avfallsrenna. Da står gutta over meg ved maskinene og flirer og spruter vann på meg, og lurer nok litt. Må inn først og høre hva slags fisk de produserer og hvor stor den er, og så bærer jeg bønnevis av skinn som er tatt av fisk som skal bli til frossen skinnfri filet. Neste arbeidsoperasjon er å legge skinnene i fargebad over natta, akkurat slik de er. Jeg finrenser ingenting, skinnene er perfekt rensert fra maskinene. Når de har ligget en natt tar jeg opp ett og ett skinn, drar av vannet og er det hyseskin må jeg dra av en del av skjellene som ikke allerede har falt av. Deretter legger jeg skinnene på isoporkasser med overlapping slik at skinnene kan klebe seg til hverandre ved hjelp av fiskens eget naturlige limstoff. Jeg komponerer arbeidene med måten jeg legger skinnene sammen på; om jeg bruker forside eller bakside, plasseringen og fargene i skinnet er viktig for resultatet. Fra filetfabrikken får jeg skinn fra forskjellige typer fisk; sei, torsk eller hyse — det er lettest å jobbe med torskeskin, de er sterkeste og kraftigste. Hysa blir kanskje vakreste, for den er tynn og skjøre, men er mye mere krevende, forteller kunstneren

som har tilbrakt våren på turne med fiskeskinnsinstallasjon i Portugal og installasjon med latexluftsloft og operasang i Wien.

Torsk selvfølgelig

I Portugal ble Stamsundkunstneren kalt ”Bacalhau”, det er torsk på portugisisk, og også navnet på bølgeinstallasjonen i blått fiskeskinns som hun hadde med til kulturfestival i Estarreja. Med Aspirantstipend fra Norsk Kulturråd for år 2000 og samarbeid med teater Nor i Stamsund, dro hun med teateret rundt i Europa.

— Formålet med stipendiet er at jeg skal få best mulige vekstmuligheter, det skal være en fordel for meg å være underlagt en kulturinstitusjon i utviklingen av mitt kunstneriske arbeid. Det første v gjorde var et samarbeidsprosjekt hvor jeg sto for det visuelle i en forestilling som het Onde eventyr — jeg tok utgangspunkt i at teater Nor jobber med en veldig fysisk teaterform og jeg skulle tilføre skuespillerne et visuelt objekt som de skulle bruke under forestillinga. Jeg valgte Latex som er transparent og egner seg til teater med lys og skygger. Det er også elastisk og man kunne spille på elastisiteten. Vi monterte latexhinna midtstilt i taket i scenerommet,

hadde den vinkelrett på publikum eller skråstilt. 5x6 meter og hudfarget var den, den hadde hudkarakter med rynker og folder som skulle korrespondere med huden på skuespillerne. Deler av kostymene var transparente. Jeg laget kostymene og hinna, og passet på alt alle rekvisitene stemte overens med det andre visuelle, forteller kunstneren.

I Portugal ville hun gjøre noe spesielt for det landet og tok utgangspunkt i de lange handelsforbindelsene som har vært mellom Portugal og Norge med handel av fisk.

— Jeg tok med det største fiskeskinnsarbeidet som ser ut som et hav — når man lager bølger av fisk blir det flott, det blir naturens egne bølger. Installasjon hang på scenen i et nedlagt teater, i et fantastisk rom som var 18 m under taket, hvite murvegger rundt, fiskeformasjoner i form av lyskjegler, fantastisk, sier kunstneren som monterte en del av arbeidene i et hvitmalt kjølerom på Dampskipskaia i Stamsund i sommer.

— Jeg hadde lyst til å vise frem arbeidene mine her hvor de er skapt, jeg fikk et stort hvitmalt rom til disposisjon, forteller fiskeskinnskunstneren som viste både ”Bacalhau”, ”Propell” og ”Vårhysa” opp mot hvite vegger på kaikanten.

*Det var begivenhetsrike
dager i mai da krigen
tok slutt*

Gjensyn med gulnede maidager

Odd Gjerstad

Det var tider, det, da mannfolkene fikk en tobakksrasjon på 50 gram røyketobakk og kvinnfolkene 20 stk. sigaretter, da det ble lettere å få kjøpt kriseskotøy (fiskeskinn og papir) for å spare på annet skotøy, og da en ungkar fra Sogn avverterte etter en jente, og viste sin generøsitet slik: "Skal betale halve frakti på henne". Og framfor alt var det da man ville bytte lundedun mot kjøttkvern, herresko mot damesko og symaskin mot kamin.

I det hele tatt en ganske annen tid, ugjenkjennelig og fremmed, som på en annen klode, sett fra dagen i dag, med nye generasjoners øyne. Men det er tross alt ikke mer enn noe over femti år siden, vil eldre folk si, med stor gjenkjennelseevne, en ufattelig evighet for en 15-åring, som ikke skjønner noenting av en slik steinalder.

Uansett utsiktspunkt, det var slutten på en krig og en okkupasjon og en mer eller mindre sammenhengende 17. mai-feiring av frigjøringen utover hele mai og lengre enn langt. En uvanlig hverdag og tilværelse gjennom fem år var slutt, og en ikke mindre uvanlig og rekordlang fest kom istedet, selv om de strenge rasjoneringene fortsatte, og de materielle kårene ikke endret seg stort med det første. En fest var det likevel, for de fleste, men noe ganske annet for den slagne fiende og deres norske medløpere.

Avisspaltene

Alt dette preget selvsagt avisspaltene, og vi har bladd gjennom gulnede avissider fra "Lofotposten", for å fange opp hverdagen med sine småstore ting, slik den møtte leserne gjennom frigjøringsmånedens

mai 1945. Det var også i de tider da avisen var rasjonert. Ikke alle var så heldig å få et abonnement, de måtte tegne seg på venteliste, og annonsørene måtte nøye seg med kortest mulig tekst og små annonser, på grunn av papirmangel.

Onsdag 2. mai var første avis denne måneden, og leserne fikk for første gang, ettersom radioapparatene hadde vært inn-dratt i fire år, servert den sensurerte og fri-serte nyheten om Hitlers død "på sin post i Berlin". Forøvrig skulle det fortsatt blendes i tiden fram til 5. mai fra klokken 22.46 til 02.56. Og tross krig og elendig-het, kom grunneierne med sine årvisse og private fredlysinger, nemlig fredlysninge-ne av sine egg- og dunvær, enten det var under Skaug på Næss, Kjeløyværene eller Engelværene.

Men det var en spalte som kanskje mer enn noen gjenspeilte folks hverdag, og fanget tilsvarende oppmerksomhet hos leserne. Byttespalten. Etter hvert som butikkhyllene ble tømt for varer og rasjo-neringen økte i omfang, fikk folk stadig mindre å bruke pengene på. Dermed vok-ste det store byttemarkedet fram som den dominerende handelen i krigsårene. Folk "handlet" direkte seg i mellom. De fleste hadde som regel noe som kunne byttes, og den store arenaen for byttehandelen var annonsespaltene. Og om man selv ikke var i markedet for noe, var byttespal-ten ofte artig lesning i sitt til tider utrolige utvalg av tilbud og etterspørsel. Her fikk man et enestående inntrykk av hva folk mente de hadde av omsettelige byttever-

Det var ikke ofte avisen trykte i farger, men 8. mai 1945 kommer "Lofotposten" med sitt første frie nummer — med første side i farger.

dier og deres nye behov. Det er ikke van-skelig å gjette seg til at det avfødte mang-en kommentar over kjøkkenbordet i de tusen, stadig tommere hjem.

Man kunne jo få mye ut av at naboen eller en kjenning ville bytte en drakt med en kjole, gummistøvler med skinnsko, en blådress med en god gitar "helst med strenger", for ikke å snakke om kåpe, laken, putevar, håndklær og spiseduk mot ny, eller pent brukt barnevogn.

Økende hundeplage

Hverdagen fortsetter med sitt, og 3. mai meldes det om sterkt økende hundeplage i Svolvær og en ung tyveribande som er tatt. Det går så avgjort mot slutten av det tyske herrevelde, men det forhindrer ikke at den tyske marineintendanturen, "Dienststelle Harstad", søker for snarlig til-tredelse skomaker, skredder, og syersker, mens Vågan gamlehjem søker "snild og pålitelig gutt til å se etter kuene i beite-marken".

Byttemarkedet har også sitt å by på av kontraster, som for eksempel en fyllepenn mot et godt sykkeldekk, eller en lite brukt svart drakt mot vanntette støvler. Sterkeste innslag denne dag er imidlertid en b-klarinet mot en 2-roms småbåt.

I den stadig sensurerte avisen blir signale-

Norge er igjen fritt.

Trykkløst kapitaliseret
betingselskab
i en nat.

1. *Staphylococcus aureus*
 2. *Staphylococcus aureus*
 3. *Staphylococcus aureus*
 4. *Staphylococcus aureus*
 5. *Staphylococcus aureus*
 6. *Staphylococcus aureus*
 7. *Staphylococcus aureus*
 8. *Staphylococcus aureus*
 9. *Staphylococcus aureus*
 10. *Staphylococcus aureus*

Krigen
i Europa.

Vil Ie altid til be-
træktet som den stør-
ste og mest kulture-
mentale som er vi-
sligst i landet.

Don Francisco, 6. mai.
(NTN) Indeksi i Sharps. Mi
nuset i gje stjernedag
eriserte generel. Satta p
Don Francisco. Informer
mening breid. De til den fr
skilninge kjendingsen og i
den stjerne stjernedag
har stjerne stjernedag
Korpsen, so han. Den vil
spesialt for stjerne b
til den den stjerne
Indeksene: den: so
har den stjernedag i

...enkele jaren geleden
...niet uitgesloten is ver-
...de vromen! I gfr
...vrijwillig die dan biddings-
...ken ingebonden en tem-
...ken alomtegenwoordig, ne-
...er het nu ter 6 sterren troe-
...kosten, was ook de bij-
...de deze begrepenheid i k
...ken.

...en 6 de hier velen

7. november 1944
i forbindelse med den store
reviderede gennemgang af den store
den store, den store, den store
den store, den store, den store
den store, den store, den store
den store, den store, den store

An, ut aliquid opem leniret
 Non dei aliquid fuit,
 Fuit, utinam, non amaret,
 Sed de fuisse hunc,
 Quia, aliquid sit, ut leniret
 Ut sit sit ut non
 Ut non cognoscit non
 Et tunc de
 Aliter ut sit sit

Nothin' more I can do but
 with the stars God
 I don't like him neither
 about the world at all.
 All his people are liars
 and
 nothin' but just
 and I don't like him
 and I don't like him

Ja, is alweer dikke koudes
van die winter. Die
vries, want die snee
is alweer daar.
Die winter is alweer
daar.

Fra heimefrontens ledelse.

Vår kamp er kronet med seir.

Vår kamp

[illegible]

Gud siges vort
 land.

Allierte panser
ner til Danmark.

Kjæmhed, 8. ved.
 OTTE Sten afsluttede
 nettesen Marie i et mægtigt
 over det. Men som tidligere
 gjævede ved Fyn blev Gæst
 hængt, og det blev den
 hængt.

Oslo feiret
Norges fri-
gjørelse i går.

Mijn all' jubel
was bevestigd.
Op't feest hebbe de
meest' d'g' 1 p'n.

Den tredje berømmethede kognitionist, som ikke kjendte noget til den anden, var den italienske professor i filosofi, Antonio Damasio. Han var en af de få, som havde læst de to andre bøger, og han havde derfor allerede en idé om, hvad de to andre forfattere havde sagt. Men han havde også en idé om, hvad de to andre forfattere havde sagt, og han havde derfor allerede en idé om, hvad de to andre forfattere havde sagt.

Stavov nate kreščen i pkr
 i avtoritativno izraženo, da bo
 politologov evro in Norvegi
 skandinavski mil fin, in šli. na
 ajurje i lag de veng fevler
 berendstano. On ravnst skidino
 vendar del og tvere stano in
 šokt stut anst in gladiet og
 anst i se lpa i se mark vto
 brevid.

Det var ingen skolebarn
gjorde noe stakk, all jula var
skolebarn, og det kom ikke til
nånn endelstaker. Følelsen var
som trykkt, vi kunne høre en
muntre i et stort rom
derfor vi det ville kunne
komme i en stund.
Og det skjedde en
i skolebarn var det jula.
gjorde nok en av de
gjorde.

Men, hadde også en stor
del i sig. De var alle fra folk
og skolebarnene med sine
små, store og organiserte små
som hjalp fra de voksne.

Byttehandel. Jeg har et par gode lærsko nr. 26, verdi kr 20.—, og et speiderbelte, verdi kr. 12.—, f.k.varer, ønskes byttet i et par brukte men gode ski og staver, str. 14 år.

P. Solstad, Fredvang i Lof.

En 4 toms spritkompass med natthus, verdi kr. 150.—, ønskes byttet i absolutt godt storseil og/eller fokke, passende 33 fots skøyte, samt et 70 kilos stökkanker, verdi kr. 80.—, ønskes byttet i et stökkanker på 50 kilo.

Leif Andreassen, Værøy.

Bytteannonser var populært lesestoff både under krigen og i årene etter. Fra "Lofotposten".

ne likevel sterkere om at nazist-regimets dager er talte. Lørdag 5. mai får NS-medlemmene noe å legge seg på sinnet denne siste okkupasjonshelgen. De oppfordres til å opptre rolig og besindig, og forøvrig stå fast og urokkelig bak Quisling, og får i klartekst vite fra autorativt tysk hold at "Tysklands skjebne ligger ikke lenger i tyskernes egne hender".

Kjøpetillatelse på spiker

Men NS-myndighetene er opptatt av så mye i disse skjebnetider. "Det er forbudt å omsette og bruke spiker og stift uten tillatelse. "Kjøpe- og brukstillatelse for spiker og stift til skotøy sendes Norges Lærstyre".

Forøvrig blir avdøde Hitler hyllet, og folk blir bedt om å blende mellom klokken 23.16 og 02.26 fra 5. til 10. mai.

Det fortelles også om fødsel i all stillhet på ferga mellom Sannes og Stokmarknes, kommentert slik av et medreisende mannfolk: "Slik skal det være, det skal 'kje vær' med rop og skrik og trengsel og tong jænvordighet"! Alvorligere er det at to gutter blir alvorlig, men ikke livstruende skadet, da de forviller seg inn i et av de mange livsfarlige minefeltene på Melbu.

Bekymringene er mange i disse tider.

Tromsø Museum ber tynt om "vern og bevaring av landets og folkets oldtids- og kulturminne i denne vanskelige krigs- og krisetid".

Og så er det en ungkar som er i markedet igjen, denne gang en godt vant sådan med erfaring fra guanoforretninger som oppgitte kvalifikasjoner med ukjent formål, "ønsker forbindelse med en jente eller enke med gårdsbruk eller ved å skaffe seg en gård — enten etter sine foreldre eller på annen måte".

Kjetting mot dress

Dagens bokstavelig talt tunge innslag i byttespalten byr denne på: "2 lås kjetting med 100 kilo jern, byttes med en god dress str. 48". I den lettere sjangeren noterer vi kalosjer, brukt en gang, byttes mot et par silkestrømper, en spaserdrakt mot et telefonapparat, ryggsekk mot norske tobakksblad og lommeur mot kokeplate.

Men annonsespaltene røper også en har-

dere og tragisk virkelighet: "To guttebarn 8-10 år ønskes bortsatt til snilde folk som kan ta dem som sine egne".

En helg i spenning er tilbakelagt, og "Lofotposten" forteller mandag 7. mai,

*Svolvær i krigsårene.
Selv kirken var gråmalt.*

dagen før dagen, at det er våpenhvile i Danmark. Svellingen i Lødingen er fredlyst, at Quisling advarer mot borgerkrig i

sin siste tale, om statsfesjå for storfe, geiter, hest og okser og politiminister Jonas Lie som ser svarte uværsskyer samle seg over Europas himmel.

Men det er ikke mye skyer på himmelen 8. mai, hverken i overført eller annen forstand, da "Lofotposten" kommer med sitt første frie nummer utpå formiddagen. En ekstraavgave å regne, som, ettersom det ikke skulle være avis denne tirsdagen og til og med farger på 1. siden - flagget i rødt, hvitt og blått over tre vers av "Ja, vi elsker" under tittelen: "Norge er igjen fritt". På lederplass under den gamle redaktør Johan A. Paulsen, er gleden hovedtema, men folk oppfordres også til selvbeherskelse og disiplin.

Konsserter

Det fortelles om en serie konserter av lokale kor og orkestre fra dagen før og planlagte for frigjøringsdagen og dagene etter, med stappfulle hus og utsolgte billetter. Gleden og frigjøringen spilles og synges inn. Samme dag skal det ringes en time i kirkeklokkene, og "Godvakker-Maren" skal spilles på kinoen. Freden vurderes til å være berusende nok denne dagen, for Polet er stengt og alt salg av vin og brennevin fra restauranter er forbudt. Men blendingen er opphevd med øyeblikkelig virkning.

Neste dag kan folk lese om sin egen feiring dagen før. Fredsklokkene kimte i en time, folk strømte ut og fylte gatene med norske farger på brystet og norske flagg på alle stenger. "Rørende, vakkert og gri-

pende og uforglemmelig ble freden og friheten feiret". Menneskemassene, med Svolvær Hornmusikkforening i spissen, dro jublende og syngende gjennom gatene om ettermiddagen og samlet seg på torget. Kirkene fyltes deretter for takkegudstjenester, slik det også ble meldt fra Stokmarknes og Sortland.

De første arrestasjonene av NS-folk har skjedd, og tyskerne er blitt krigsfanger, meldes det.

Ny avisdag

Kristi himmelfartsdag kom godt med som hviledag, men fredag 11. mai er ny avisdag med meldinger om "nådeløs utrenskning av quisling-reirene i Nord-Norge" og nye politimestre og ordførere er utnevnt. Folk blir advart mot å forgripe seg på tyske våpen- og matdepoter, og oppfordres til å vise samhold, disiplin og nøysomhet. Tyskerne har fått portforbud fra klokken 21 til 06, og det er forbudt å selge varer til dem.

12. mai blir leserne minnet om at etter våren og sommerens fredsrus kommer en mørk og kald høst. "Borge er i år, salgspålagt å produsere 2.000 kubikk brenntorv til salgs utenbygds. Hver torvkjører må produsere 12 kubikk når vedutvalget krever det". Og i Bøstrand Fiskarlag tumler man med tidløse problemer.

"Fylkesformannen ba om at fiskerne må behandle hverandre bedre på fiskefeltene. Det er meget som mangler i den retning". Ellers noterer vi at det søkes etter sykepleierske. 1.200 kroner i året og alt fritt. Og tvers gjennom frigjørings- og fredsrus-

sen fortsetter folk sin byttehandel. En loftsovn mot en god herrebukse, en nesten ny sykkellykt mot en god melkeseparator. Og forøvrig er det en evakuert fra Finnmark som prøver å orientere seg i en omsnudd verden og averterer etter noen som kan gi ham opplysninger om hvor Vardø skifterett oppholder seg.

Etterlyste hverandre

Knapt noenting er ved det gamle lenger, og spesielt ikke for finnmarkingene og tromsværingene etter den store katastrofen høsten 1944 med nedbrenning og tvangse-

Norske politisoldater kommer til Svolvær etter den tyske kapitulasjonen.

Foto: Kanstad

vakuering. Ennå et halvt år etter etterlyser evakuerte hverandre i annonsespaltene, spredt som de er for alle vinder over hele landet. Det skal ennå gå en tid før man har funnet fram til hverandre igjen.

Det nærmer seg nå en ny festdag, 14. mai oppfordrer 17.mai-komiteen i Kabelvåg huseierne om å sørge for at fortau og halvparten av tilstøtende gate blir gjort ordentlig rene til dagen...

*Frigjøringen ble behørig feiret i Svolvær.
Foto: Kanstad*

Vi får forøvrig vite at nye, midlertidige ordførere er utnevnt i Lofoten og Vesterålen, at motstandsbevegelsen hjalp 50.000 å flykte til Sverige og England og 70.000 ungdommer ble hjulpet til å unngå Arbeidstjenesten, 1.550 nazister ble tatt i Oslo, nye arrestasjoner i Lofoten og 23 nazister tatt i Hadsel, 9 i Bø, 10 i Sortland og 3 i Øksnes. Gestapo-agent fra Svolvær jages i Salten.

Byttehandlerne er stadig aktive. "Skreddresydd mørk dress med svake striper, str. 52 ønskes byttet mot revmatikvern for motor- eller håndkraft". Eller hva med et brukt trekkspill mot en liten, men god oppfyringsmotor for båt — for ikke å snakke om en par førkrigs skinnsko mot et par silkestrømper og et sett silkeundertøy nr. 44!

Leste i avisene

Det er i avisene fra nå av at folk for første gang får lese om tyskernes redselsgjerninger mot jødene og andre folkegrupper og forfulgte. Dag etter dag, uke etter uke og i årene framover blir realitetene bak navn som Auschwitz, Treblinka, Sobibor, Bergen-Belsen, Dachau, Sachsenhausen og Ravenbrück rullet opp i sin ufattelige gru. 15. mai forteller spaltene om folkemordet i utryddelsesleiren Treblinka, og øyenvitner står fram med avsløringer fra en lang rekke leire.

En liten lokal begivenhet er at flymekani-

ker Einar Berg fløy over Laukvik og kastet ned en pose godsaker til sin far, smed A. Berg, som ikke hadde hørt noe fra sønnen sin siden han rømte til England under Lofotraidet i 1941. Og denne tirsdagen er det en stor mottakelse av norske politisol-dater fra Sverige. 100 "herdede, brunbar-kede og kraftige nordmenn", som ønskes velkommen med glede og bevegelse.

Forøvrig ønskes et par kalosjer byttet med et stort norsk flagg i god stand og en guttedress mot gjerdepåler eller bygnings-tømmer, mens det samtidig avsløres at Wehrmacht har brukt 11,4 milliarder kroner i Norges Bank.

1.800 dropspakker

16. mai fortelles det om 17.mai-komiteen i Svolvær som har fått 1.800 dropspakker til fordeling blant skolebarna. De yngste skal også få søtsaker som vil bli utlevert på meieriet mot melkekort fra klokken 9 til 10 17. mai.

18. mai kan "Lofotposten" fortelle at Flakstads gamle ordfører, lærer Kvalheim, som klarte å utgi en illegal avis på Napp gjennom nesten hele krigen, slett ikke er død som først antatt, og vil nå gjeninntre som ordfører. I samme område er forøvrig eggtyver tatt på fersk gjerning på Nons- og Storholmen tross fredingen.

17. mai-referatet forteller om en noe regnvåt nasjonaldag med en almue i noe nedslitte og lite fargesprakende klær. En viss flaggmangel gjorde seg også gjeldende mange steder, men stemningen og delta-

kelsen i togene var stor. Og en noe over-optimistisk evakuert fra Finnmark etterly-ser en to og en halv roms spissbåt som tyskerne tok for et halvt år siden.

Tilløp til overgrep og selvtekt ovenfor NS-folk og andre gjør at politimesteren må rykke ut med en annonse: "En inn-skjerper herved at straffeforfølgningene såvel etter landssvikerordningen som etter straffebestemmelser henhører under poli-tiet. Det er derfor strengt forbudt å gå til avstraffelse av enkeltpersoner. Det er også forbudt å klippe håret av kvinner som under okkupasjonstiden har hatt kontakt med tyske militære- og sivilpersoner".

Rabiat leder

Men en annen form for overgrep stod "Lofotposten" for i en rabiat leder dagen etter, hvor avisen går inn for at tyskerbar-na og mødrene skal sendes ut av landet. "Barna vil etterhvert vokse opp til en bas-tardminoritet og en femtekolonne som kan true det norske samfunnet.

De kan aldri bli nordmenn, eller føle norsk", er avisens standpunkt, som riktig-nok senere blir noe moderert. Temaet engasjerer folk meget sterkt, og debatten bølger fram og tilbake i spaltene. Mange kritiserer avisen for lederen, mens noen sier seg enige.

Og nå kommer de første reportasjene om det fulle omfang av brenningen og tvangsevakueringen av Finnmark og Nord-Troms høsten 1944. Beretningene dominerer spaltene i lang tid framover. 22. mai får man de første bidragene i Lp-

spaltene. Rystende forhold for de tvangsevakuerte med fødsler og dødsfall ombord i overfylte skøyter. Mange blir sinnsyke.

En av reportasjene fra en reise med en fiskeskøyte fra Vadsø til Tromsø forteller følgende historie fra finnmarkskysten, hvor blant annet Hammerfest og andre steder lå nedbrent:

"Bortunder Sørøya fikk vi se det første liv på kysten — en enslig robåt som strevde mot vinden. I båten satt Hans Olsen fra Survika, mer kjent som Hans i Helvet, og i bakskotten lå hans kamerat Lars Pedersen. De hadde vært i Hammerfest for å se etter om det ikke skulle finnes noe de kunne bruke til å bygge seg opp en aldri så liten hytte av. De hadde funnet to vindusrammer med hele ruter i. Men det hadde vært en dyrkjøpt tur. Lars Pedersen hadde gått på en mine. Han hadde fått høyre foten avblåst nedenfor kneet, og nå hadde Hans prøvd å ro ham "hjem", men greidde ikke å komme lenger mot vinden. Vi tok den sårede ombord. Han var ved bevissthet, men blodet rant ennå fra beinstumpen, og det var over 24 timer til Tromsø og nærmeste sykehus".

Mineulykker

Mineulykkene rammet stadig flere, noe man fikk et sterkt inntrykk av i spaltene. Spesielt tragisk var det at så mange barn ble rammet. Bare i Svolvær-området hadde tyskerne lagt ut 6.000 miner.

Nå begynte også andre dødsbudskap å komme, om de som hadde mistet livet i konsentrasjonsleirene, i utenriksfarten, i

marinen og på andre utefronter. Mange pårørende får først nå beskjed om hva som har skjedd med deres nærmeste, og bringer det videre i dødsannonsene. En foreløpig oversikt viser at bare i utenriksflåten omkom 3.697 sjøfolk under krigen.

Men innenriksfarten var også en slagmark. 29. mai skriver "Lofotposten": "Nord-Norges befolkning bør erindre i beundring og takknemmelighet besetningene på våre hurtigruter og øvrige kystbåter. De var den tause hjemmefront".

Frigjøringsmånedene ebber ut mot en hverdag som har nok med sitt og sine nærmeste behov. Byttemarkedet fortsetter nesten som før med sine dagsaktuelle tilbud. Høyhælte damekalosjer mot god herrebukse, lavsko mot tre ruller takpapp eller syv sekker god sement, kjoletøy, spaser-sko, makkoskifte, skinnhansker, mansjett-skjorte, mot dame- eller herresykkel med god gummi og vinterfrakk mot 300 småbåtsaum.

Og allerede på terskelen til fredsåret, lanseres et tema som er blitt svært så debattert 50 år etter - nikotinen. Det gjør en med et aldri så lite hjertesukk i en av disse siste mai-dagsavisene, om at alt var kanskje ikke så galt under krigen, for undersøkelser viser at den hjemmeavlede tobakken i krigsårene inneholdt mye mindre av den skadelige nikotinen enn før-krigsstobakken. Men den helsevennlige hjemmeavlede var definitivt blitt en saga blott. Sunnhet skulle likevel bli framtidens tema.

*De kom til
yttersida for å gjøre en jobb,
men var likevel ikke
våre venner*

Da tyskerne kom

Herbjørn Jakobsen

Det var på vårparten 1943. En lokal fiskeskøyte stevnet ut fra Reine med kurs for yttersida av Lofoten. Ombord var tyske våpenekspertter. Den gang måtte man regne med at en tur til Hermannsdalen ville ta fire timer. Og det var nettopp dit skøyta med de tyske ekspertene skulle. Som kjent er yttersida av Lofoten et vanskelig farvann med tallrike undervannsskjær som selv lokalkjente fiskere frykter.

Denne dagen var derimot perfekt for en tur til den isolerte Hermannsdalen. Været var perfekt — og selv yttersida viste seg fra sin beste side med speilblankt hav.

Formålet med turen var å detonere miner som var rekt i land i Hermannsdalen. De ilandrechte minene var en stor fare for de som bodde på stedet. Det var 84 år gamle

Jørgine og sønnen hennes, Jørgen. Videre Jørgens kone Julie og barna Edle, Gunvor, Fredrik og Anne.

Vel framme i Hermannsdalen måtte livbåten settes ut for å få tyskerne i land. Det var ingen enkel oppgave — for her var det verken havn eller kai — bare glatte svaberg og en ublid rullesteinsfjære. Skipperen på skøyta måtte holde god avstand for ikke å bli dratt mot klippene av havstrømmene.

Familien Myhre så at det kom besøkende i land, og gjestfriheten var stor. Kanskje ikke så rart når familien hadde vært totalt

*Det var nok spennende, men eksplosivt.
Illustrasjon: Erik A. Eriksen*

Steinfjæra i Hermannsdalen.

Foto: Dag Sørli

isolert fra oktober til mars. Islagte fjell og et frådende storhav hadde sørget for isolasjonen.

Fra stua fulgte de ekstra godt med. I kikerten kunne de se at det var uniformerte personer som kom i land. Familien her ute hadde skaffet seg en batteriradio så de fulgte med i storhendingene i verden —

selv om lytteforholdene her på yttersida ikke alltid var de beste. Men batteriene måtte de selvsagt spare på — og strøm hadde de naturlig nok ikke. Det var lang vei til handelsmannen på Reine — og så var det ikke så lett å skaffe seg batteri heller.

Da de uniformerte var på vi bortover molla, sa Gunnar at det nok var best å gjømmе radioen — for sikkerhets skyld. Som sagt, så gjort. Å ha radio var som kjent en

alvorlig forbrytelse i de dager. Og gjømmestedet var sikkert nok. Gamle Jørgine la seg i senga, bredde dyna over seg og radioen — og ynket seg i smerte.

Da tyskerne var vel framme ved huset, tok Gustav i mot dem. Men den vanlige gjestfriheten var nok ikke til stede.

Sammen med de tyske mineekspertene fulgte noen norske gestapister som kunne oversette fra tysk til norsk. "Gjestene" ble likevel tatt høflig imot, selv om de ikke ble bedt inn i stua — og det ble heller ikke Gustavs rabarbravin og Julies lefser — slik det ellers var vanlig å traktere fremmedfolk.

Tyskerne var kommet for å detonere miner — så det var best å komme igang med det farefulle arbeidet. Det lå mange miner i fjæra, og det gjorde det vanskelig for folket i Hermannsdalen. De brukte fjæra til å leite etter rekved og annet ilanddrevet som de kunne ha nytte av. Miner hørte ikke med til dette.

Knappe hundre meter fra stua lå de to første minene. Da arbeidet startet, fikk familien Myhre beskjed om å forlate huset. De søkte tilflukt i fjøset som lå en hundre meter lengere inne i dalen.

Det kom først en kraftig eksplosjon. Gustav stakk hodet ut fjøsdøra for å se om heimhuset sto. Han kikket seg tilbake til de andre som satt forskremte og spør-

rende borte i en krok. "Alt ser fint ut", var det eneste han rakk å si — for i neste øyeblikk smalt det igjen. Det var mine nummer to. En halv time til måtte de vente i fjøset før det kom beskjed om at alt var klart og de kunne forlate fjøset. Heldigvis var det ikke gjort skade på huset.

Ute på molla lå det to store miner. De var sikkert over en meter i diameter. Også disse minene måtte uskadeliggjøres. Disse to minene ble ikke detonert. I stedet ble sprengstoffet fjernet slik at minene ble uskadeliggjort på den måten.

Minene som lå i fjæra i Hermannsdalen var detonert. For denne gang. Men man visste aldri når neste mine ville komme drivende. Derfor var man alltid på utkikk. Det var heller ikke så lett å sove om kvelden når usikkerheten var så stor. Kanskje ville neste mine gå av i fjæresteinene og gjøre stor skade både på bygninger og folk. Men de visste at om huset ble rammet om vinteren, kunne de alltid søke tilflukt i fjøset til våren kom og de på nytt kunne komme i kontakt med folket på innersida.

Tyskerne var ferdige med sitt oppdrag. De kom seg ombord i fiskeskøyta som satte kursen tilbake til Reine. Gamle Jørgine kunne stå opp og pakke ut radioen som hadde vært godt bevart under dyna. Igjen kunne Myhrefamilien på yttersida lytte på meldingene fra London.

*Er du bare tidlig oppe,
er det utrolig hva du kan
få ut av dagen...*

Morgenstund

Carl Dons

I den tiden midnattsolen går løs her nord og begrepet natt er strøket av dagsordenen, føler en seg heller ikke forpliktet til å følge den vanlige timeplan så strengt. Ingen kan si når dagen er slutt og neste dag begynner.

Jeg tar båten en liten rotur mellom holmene. Om det skal kalles aftentur eller morgentur er ikke lett å avgjøre — jeg har selv sovet bort noen timer, men enkelte av mine medmennesker på holmene er nettopp gått til ro og enkelte er ikke stått opp.

Det er derfor ikke godt å bli klok på om en skal regne det for natt eller dag. Fugleskrik skal en slett ikke akte på — måseskravlet er iallfall ikke noe å ta timevarsel av.

Jeg skal inspisere fjæren, og da er det ikke solen, men månen som bestemmer når min "dag" begynner.

Jeg går altså etter månen. Men da den for øyeblikket er helt usynlig, må jeg gå etter almanakken. Der finner jeg en nymåne. Da skal det kunne bli stor fjære — altså nettopp noe for meg. Men storfjærene faller alltid tidlig om morgenen — senest kl. 5 må jeg være på benene i dag, har jeg regnet ut.

Midnattsolen står allerede bra høyt — der den i langsom og makelig stigning seiler som en ildkule ukeveis opphengt i en snor, mens den i løpet av 24 timer farer Røst-arkipelet rundt uten å ta sin naturbestemte dukkert i midnatthavets dyp. Vi kjører karusell med solen her nord.

Naturligvis tar vi oss en blund en gang imellom — det gjør selv en melankolsk sangfugl og en likeglad laks.

Jeg ror for meg selv mellom holmene for å lete meg en passelig fjære å rote i. Jeg visiterer en flu som så vidt er dukket opp — ror så videre til holmer og øyer jeg ikke har navn på.

Her er et mylder av bukter, nes og vikar, øyer, halvøyar og holmer, grunner og taregrodde fluer. Et kart over flo sjø og et kart over fjære sjø ville være så forskjellige at en ikke skulle tro det var samme landskapet.

*Fjæra på Røst er spennende,
men uoversiktlig*

Foto: Dag Sørli

Jeg har funnet meg en steinfjære som ser tiltalende ut. Tiltalende? Det er et begrep som beror på rent personlige fordringer — "smag og behag" som man sa i gamle dager.

Med tiltalende mener jeg naturligvis her en fjære som kan lokke en zoolog til strandhugg og holmgang. En virkelig tiltalende fjære er imidlertid ikke så lett å finne — den skal være slik at mange forskjellige dyr lar seg friste til å ta opphold

Ingen andre steder i Lofoten ligger bebyggelsen mer i strandkanten enn nettopp her på Røst.

Foto: Dag Sørli

der. En ideell fjære er ennå sjeldnere — idealfjæren eksisterer ikke uten i zoologens drømmeverden. Men en idealfjære vil formodentlig være like kjedelig som en idealkvinne — den ville en sannsynligvis snart være ferdig med — det ville bli for ensformig.

En ideell fjære og en ideell kvinne vil derimot alltid by på noe nytt — variasjon og avveksling. Slik er forskjellen mellom det ideelle og idealet.

En ideell fjære skal altså være avvekslende: I stille bukter sandsletter med dyr som foretrekker den slags bunn. På åpne steder med stein og berg og rik plantevekst med et ganske annet selskap av dyr.

En sandstrand er som regel nokså ensartet — til dels ensformig. Men en steinfjære kan by på stadige overraskelser og avveksling i arbeidet.

Her er det å gå i gang og ruske opp og rydde et veritabelt kaos: Flytte på tunge topper av tang, bla i tustete vaser av tare, snu på stein av forskjellige dimensjoner - lempe unna stein for stein, lange vekk

småstein, velte storstein, vende opp ned på alt som ligger løst — kort sagt rydde opp for å se hva som gjemmer seg i jungel og ur i dette eiendommelige stykke av verden som snart er havbunn, snart landjord. Slikt arbeid i fjæren er en aldeles fortrinnsfull gymnastikk — ja, mer enn det, for det er sport, en egen art sport som ikke så mange driver.

Det er sport fordi det krever at alle sanser er våkne. Det er nemlig ikke ufarlig å ferdes alle steds i fjæren, iallfall ikke der fjæren er litt storslått og hvor brenningen steller i stand sklier og lumske fallgroper. Kommer en i glatte gummistøvler bort i en slik uryddig utmark, så en danser som en sprellemann bortover tangteppene - da skal det ikke meget til for å gjøre et uberegnlig feiltrinn. Det har hendt at både ett og begge ben har rauset ned i lumske søkk i tangen, der jeg er blitt holdt fast som i en revesaks — og jeg har ramlet både framstups og bakstups på bergrabber glatte som var de smurt med grønnsåpe. I en slik fjære er det vanskeligere å manøvrere enn på ski i holkeføre.

Og selve arbeidet i fjæren er gymnastikk — for det er ustanselig å bøye og rette seg, vri på kroppen, slå krøll på ryggen, krøke og strekke seg — mens kilo etter kilo av tare og stein skal løftes og lempes.

Under en times arbeid i fjæren antar jeg at jeg håndterer minst et par tonn stein — somme tider sikkert mye mer. Det leiter på. Men det mykner opp ryggen på en stuegris.

5-trådet tangbrosme

Tegning: Carl Dons

Da jeg for en del år siden for alvor tok fatt på disse fjæreundersøkelsene gjorde det så ondt i ryggstykkene at jeg syntes jeg måtte komme til å stivne i en slik bøyd stilling og bli krokrygg for resten av livet — det var iallfall slik at jeg alltid gruet meg for å rette meg opp igjen. Året etter var det bedre, og etter fortsatt trening forsvant ryggsmertene.

Dette arbeid i fjæren er en sunn sport — det er "mitt system". Jeg er ikke i tvil om at det er en mer allsidig sport enn skisporten — den utvikler alle mulige muskler. Men jeg kan neppe gjøre regning på at denne sportsgren kan få særlig mange tilhengere.

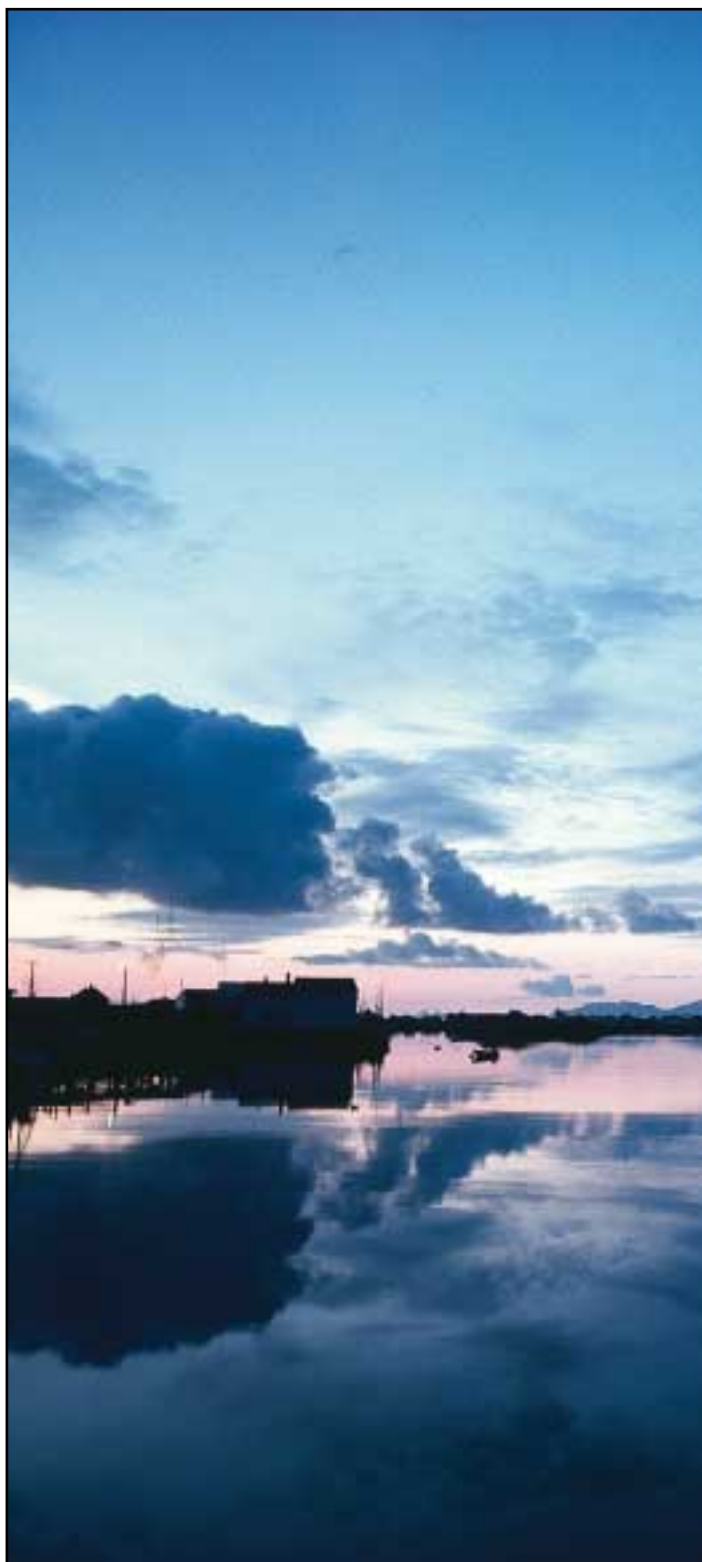
Jeg holder på med en almindelig steinfjære — langt inne mellom holmene der sjøen er spak selv i ruskevær. Det er ikke akkurat en ideell fjære, men sjøen er frisk og salt alle steds herute, så der er adskillig liv under steinen og taren.

Jeg romsterer og rensker og putter i spannet mitt det som ser ut til å være mistenkelig interessant — jeg skal se nærmere på det i ro og mak når jeg kommer tilbake til mitt provisoriske laboratorium i "Hotell Bryggen". Det er mitt losji jeg kaller så. I den ene av de store sjøhusene er der nylig innredet en hel del værelser i den ene fløyen som på denne måten er blitt omdannet til hotell. Jeg har to værelser til min rådighet — det eneste sted på disse reisene mine jeg har hatt både soverom og laboratorium.

Huset står like i holmkanten. Det er som et av de store hotellene i Venedig, hvor gondolene ligger seilklar ved trappen. Husets fasade er riktignok ikke så flott, men sjøveien mellom holmene kan ta konkurransen opp med hvilke som helst kanaler.

Jeg har dyttet til side en masse stein — en stor åpning som et passende skjerp eller grube. Den er imidlertid full av vann. Der mellom all denne fjæresteinen stikker det plutselig fram en fisk som jeg aldri før har sett i fjæren.

Den gjør et par ålebuktninger idet den kommer fram og i all hast farer fisken rundt for liksom å orientere seg i den underlige lille nydannede innsjøen. Så legger den seg fore ganske ubevegelig og betrakter sine nye og tydelig uventede omgivelser. Den ligger ganske stille, så

"De tusen øers land"

Gammelt postkort

jeg får tid til å ta den i øyesyn. Det er en tangbrosme, og den hører egentlig ikke med blant fjæredyrene. Men siden den nå har forvillet seg inn mellom fjæresteinene får jeg naturligvis lyst til å ta den med.

Men det er ikke verdt å gjøre noe overilt, som en sier. Jeg vil derfor først være sikker på hva det er for en tangbrosme — det er nemlig flere arter av tangbrosmeslekten.

Og den oppfører seg eksemplarisk — den

ligger med snuten like imot meg og med alle føletrådene framstrakt, slik at jeg kan få telle dem. Den har 5-6 skjeggtråder på underleppen og 4 på overleppen — altså er den en 5-trådet tangbrosme. Det er ingen helt almindelig art og jeg får derfor en forsterket lyst til å ta den med. Men å fange en åleglatt fisk med fingrene, når den har en stor vannkumme å sprelle i, er ingen lett sak.

Fisken ligger som sagt stille og stirrer på meg — den formelig måler meg med sine apatiske fiskeøyne. At den anstiller sine stille betraktninger over et stort og uventet vesen — det er sannsynlig, for selv en

fisk har en viss kombinasjonsevne. Og like så visst er det at den ikke vil ha noe med meg å gjøre. Den ligger med alle muskler klar til sprell — om jeg skulle gå til angrep.

Det gjør jeg foreløpig ikke — jeg har nå bare et par såkalte tørre never å ta den med. Men i båten har jeg en liten håv — om jeg bare kunne nå i den. Jeg tar en rask oversikt over skueplassen: Steingropen har en fullstendig steingar framfor seg, så det er mulighet for at fisken virkelig var avspærret fra verden.

Jeg returnerer ganske stillferdig til båten, henter håven og rykker like så forsiktig fram til angrep, mens jeg spekulerer ut en måte å plassere håven slik at fisken må havne der.

Den lille stunden har også tangbrosmen benyttet til å overveie situasjonen. Og den er ganske enkelt og liketil kommet til det resultat at det store uhyret måtte være en farlig fyr som det gjaldt å komme seg klar over. Mens jeg hentet mitt lumske gripeapparat har den sett seg om etter en utvei til å forsvinne. For da jeg kom tilbake - var den naturligvis borte!

Den hadde vel som mikkell rev minst en skjult utgang av steinmuren. Tangbrosmen var iallfall forsvunnet — og det hjalp ikke at jeg endevendte uren og ryddet vekk minst en tonn stein til. Fisken var stukket av som en reddhare eller som en rev — alt etter det hovedinstinkt vi gjetter har vært det virksomste ved det

vellykkede rømningsforsøket. Jeg fikk den iallfall ikke — jeg pakker sammen og begynner på hjemturen til Glea.

Der kommer to båter imot meg — de kommer fra hver sin kant. Det ser ut som de med hensikt styrer bent mot meg — et møte er uunngåelig. De legger seg i veien for meg, slik at jeg må stanse — jeg skal begripeligvis forhøres? Naturligvis har de oppdaget fremmedkaren, og da er det best å nytte anledningen til å spørre ham ut om hans mystiske gjerninger i fjæren deres.

Det er en mann i hver båt - de legger til på hver sin side av min båt, og vi utveksler de nødvendige morgenhilsner.

Så begynner de begge å snakke om hver sin merkelige stein som de gjerne vil vise meg. Og det hjelper ikke at jeg sier jeg ikke egentlig er steinkyndig.

- Dokker forstår dokker sikkert på det — dokker så e en studert mann — sier den ene.
- Du forstår det iallfall bedre enn vi — sier den andre.
- E har 'an liggan, i naustet — sier den første og peker.
- Han ligg oppmed huset — sier den andre og peker mot sin eiendom.

Det er ikke annet å gjøre enn å ro i retning av det naustet der nærmeste steinen ligger i hemmelighetsfull forvaring — det er ikke mer enn en 4-5 kabellengder å ro. Og det er jo ingen distanse å snakke om — selv om man har vært ute og arbeidet en 2-3 timer på fastende frokosthjerte.

Imens driver de to med å fortelle om hver sin stein på hver sin side av båten.

— Han e så merkelig tung - sier den ene.

— Han e så besynderlig på fasongen - sier den andre.

De snakker samtidig — det er som å høre to telefonsamtaler på en gang. Kryss på linjen som det heter. Men de driver på — de har jo fått forbindelse.

— Det e jussom en hestesko fastklistra på 'an — forteller den ene.

— Det er visstnok som en slags forsteining — forklarer den andre.

— E fikk 'an på line utpå banken.

— Han hadde krøkt seg på ei kveitelina.

— en 4-5 mil N.N.V av Skomvær....

— eit stykje utom Sandøya på en 60-70 favners dyp ...

— på skikkelig 100 famn...

Slik ror vi avsted og hjemsøker begge steinene. Det var virkelig et par pussige steiner, men likevel ikke noe egentlig merkelig — det er den slags vi kaller "lunus naturæ", dvs. naturens luner eller spøkefulle innfall. Det er nærmest ikke

grenser for hva naturen kan finne på å stelle i stand av snodige figurer.

Steinen med hesteskoen var hva vi kaller en konkresjon — uregelmessige klumper som lagrer seg ved at der omkring en mer eller mindre tilfeldig kjerne stadig avsetter seg stoffer som utfelles av sjøvannet.

Den andre steinen var et stykke berg som var under oppløsning, smuldringens tegn — og da kan der lage seg de snodigste figurer. Det hender at det til museene sendes inn slike "forsteininger" — f.eks. av en "fugl". Men en må som regel ta fantasien til hjelp for å finne likheten.

— Ja, det er forunderlig med naturen — sier den ene.

— Ja, takk for opplysningen — sier den andre.

Jeg går i båten igjen og ror hjem til hotellholmen til en noe forsinket frokost med en forsterket fornemmelse om at det skal smake godt å få litt mat.

Carl Dons:

DE TUSEN ØERS LAND

Den prosaisk anlagte nordlending vil finne lite av eventyr og romantikk i vår kolde og hårde landsdel. Den lange vinter med en kort og ofte dårlig sommer får oss til å lengte etter sol og østenvind eller vindstille med duft av lyng og blomster. Eller vi drømmer om fjerne, milde palmeøyer hvor vi kan spasere omkring i Adams drakt og slikke sol av hjertens lyst, til en blir brun eller svart.

Zoologen Carl Dons har i sin bok om Røst greid å skape en så livfull og gripende skildring av natur, folk og fugleliv derute at en hensettes til en vidunderverden. Denne vidunderverden er både vakker og romantisk og så interessant at drømmen om den fjerne

sydhavsøy med palmeblad og hengekøye forsvinner for alltid. Her ute i "De Tusen Øers Land", Røst-arkipelet, finnes alt hva hjertet begjærer av eventyr, sagn, historie og nutidsvirkelighet, så fortettet og så mangfoldig at en ikke behøver å ønske seg til andre breddegrader av kloden. Her kan en oppleve vidunderlige ting. En nordlending må kjenne seg varm om hjertet ved skildringen og en Røstværing må få tårer i øynene.

Boka er glimrende lesestoff i julen.

I. S. H.

Denne bokanmeldelsen sto i julenummeret av bladet "Raud" - Nord-norsk tidsskrift i 1947. Utgiver og redaktør var Ingv. S. Hofsø og det er nok også han som har skrevet denne følelseladede bokanmeldelsen. Bladet "Raud" kom ut i Bodø, og skulle etter planen komme ut en gang i måneden. Løssalgspriisen var 75 øre, mens julenummeret kostet det dobbelte - altså kr 1,50.

Artikkelen "Morgenstund" er hentet ut fra boka "De Tusen Øers Land" av Carl Dons. Boka kom ut i 1946, og har etter hvert havnet i glemselen. Men boka er vel verd å lese og kan kanskje fortsatt skaffes antikvarisk.

*Hvem sier at Lofoten
er uten kultur
og smak...*

En pust av Paris

Sigbjørn Lauritzen

Ytterst mot storhavet ruger et staselig sveitserhus over kostbare minner om svunne dager. Inne i Stangerholmens stuer avdekkes en nasjonal skatt bit for bit.

Vi er i Laukvik på yttersiden av Austvågøya i Lofoten. Hovedbygningen i hvitt og blått på tung malmfuru og med lerketrær i hagen er det eneste tilbake etter væreier Eilertsens dynasti ved århundreskiftet. Endelig — etter mange tiår i respektløs vanskjøtsel — vinner den gamle gården tilbake sin status og aktelse. Og det med all god grunn. For ser vi nærmere etter, er huset et utsøkt eksempel på dekormaleriets kunst innenfor den mest fornemme europeiske tradisjon.

«Dette er ikke bare forbausende — det virker umiddelbart som et lite mirakel»,

skrev Terje Norsted i sin rapport etter at han midt på 1980-tallet var sendt av riksantikvaren til Laukvik for å ta eiendommen og dekoren i nærmere øyesyn.

— Et pust av Berlin og Paris, sier Konrad Hauge.

— Dette er det eneste stedet i Nord-Norge i alle fall, med fullstendig bevarte dekorerte rom fra golv til tak.

Konrad Hauge er lærer på fiskeværrets skole. Nå står vi sammen i væreier Eilertsensorstue og beundrer kunstverket til dekorasjonsmaleren Henning Welford. I to år ga den rike mannen frie hender til den evnerike maleren fra Hadsel. Welford gjorde den store boligen til et smykke.

«Hvem kunne tro at et så praktfullt rom fantes i dette huset på dette stedet - i et lite avsidesliggende nordnorsk fiskevær»,

Stangerholmen i Laukvik.

Foto: Sigbjørn Lauritzen

anførte riksantikvarens utsendte i sin rapport.

Det er Henning Welfords kunstneriske dyktighet som dekormaler — som gjør væreiergården til noe mer enn en gammel og fornem nessekonge-gård fra henfarne tider. Men Welfords kunst er i stor grad ennå skjult bak halvhårsplater og lag på lag av Drygolin.

Konrad Hauge har vekket sine sambygdingers interesse for kulturskatten på Stangerholmen. Nå er alle imponert over innsatsen fra restaureringstekniker Heinz Kusch hos fylkeskonservatoren i Nordland.

Med skalpell og mikroskop fjernet han fire lag golv-maling, millimeter for millimeter, og avdekket sjufargers sjablongdekor direkte på femtoms golvplank. Nå har han brakt midtfeltet av storstuas golv tilbake til sin gamle prakt. Slik golvet var da den rike kjøpmannen røykte sin sigar og nøt sin konjakk i de indre gemakker, sammen med lensmannen, presten og resten av bygdas øvre sosiale sjikt.

Siden har de historiske scenene skiftet — fra tyske offiserer som inntok sine mål-

Finstua. Hele storstua — fra tak til golv — er dekorert av en dyktig kunsthåndverker. Nå håper Konrad Hauge at hele den en gang så prektige væreiergården på Stangerholmen i Laukvik i Lofoten vinner tilbake sin fulle prakt.

Foto: Sigbjørn Lauritzen

tider her under krigen, til søndagsskole, framhaldsskole, sløydsal, møtelokale for Maran Ata, og til sist bingolokale. På veggene i storstua ble platene fra 1940-50-tallet fjernet. Til syne kom Welfords imponerende dekor og samstemte farger fram i dagen igjen. Utsmykningene i taket i dette rommet har aldri vært skjult eller skadet nevneverdig. Skjønt rommet ennå står nakent og umøblert gir det en pekepinn om hva som skjuler seg bak veggplatene rundt om i huset. På veggene i spisestua har Kusch fjernet en firkant og avslørt dekoren bak. Det samme er gjort i sovesalen over storstua. I alt 12 rom ble dekorert av kunsthåndverkeren fra Hadsel. Henning Welford har også satt sitt preg på innredningen i form av ådring og kunstferdig lakking. Bare et svært vant blikk vil kunne fastslå at det ikke er eik og mahogny i dører og listverk, men at treverket er ådret — det vil si etterlignet mer kostbart tre ved hjelp av spesielle maleteknikker.

Det er Vågan kommune som eier huset i dag. Konrad Hauge og de andre av Stangerholmens venner håper fylkeskonservatoren fortsatt vil bidra til restaurering av dette klenodiet av et hus. Et langt

Detalj. Eksempel på Henning Welfords arbeid.

Foto: Sigbjørn Lauritzen

og møysommelig arbeid gjenstår før alt er slik de håper det skal bli.

Dessverre er de omkringliggende bygningene — fiskebruket, hermetikkfabrik-

ken, bakeriet, butikken og alle buone borte for evig og alltid. Da man forsto verdien, var det for sent.

*Med ei hanke saltsei
i den ene handa og en koffert i den andre,
dro ungkaren i vei*

Han Sigurd og ho Alma

Arnt E. Pedersen

I ei lita rorbu på Værøy bodde de to. Alma og Sigurd. Friarferden til Sigurd i 1965 ble kronet med hell. Og etter et kort opphold på Alsøy på Helgeland flyttet de nylig til Værøy. Her traff jeg de sommeren 1981 i rorbua. I det sparsommelige oppholdsrommet kunne man høre havet under gulvbordene. Sigurd vartet opp med mye skjemt og Alma med kaffe. Hun dekket på bordet med den rutete voksduken. Og så snudde hun koppen når hun var ferdig med å drikke kaffe...

Den gamle værøyværingen klør seg i de korte skjeggstubbene og ler godt. — Ja, med ei saltseihånke i den ene handa og en koffert i den andre ga jeg meg i vei for å finne ei kjerring. Jeg fant ut at jeg hadde levd lenge nok som ungkar. Nå var det på tide å finne noen som kunne stelle litt for meg. Egentlig så var det Lofotposten som

ordnet det hele, for det var her ho Alma annonserte etter en dugelig kar. Etter noen få brevvekslinger ga jeg meg i vei til Helgeland utpå vårparten i 1965. Hun mente vel at jeg hadde noen grunker siden jeg var ungkar, derfor slo hun vel til, sier 75-årige Sigurd Johansen og skotter bort på Alma med et lurt smil i øyekroken. I en alder av 59 år reiste Sigurd fra Værøy til Alsøy på Helgeland. Han fikk sitt ja hos Alma. Det sies at da presten spurte om han ville ha Alma, svarte han: — Ja du kan nu spør, før han ga sitt ja. Han var en livsglad kar som skjemtet med det meste. Også på kirkegulvet i sitt eget bryllup.

Sigurd kommer fra det nå frafolkede stedet Måstad på Værøy. Her ute var det fiske, jordbruk og fuglefjellet som ga hva

livet trengte. Godt med fiske like utenfor stuedøra berget mang en familie. I tillegg var eggsankingen og fuglefangst i fjellet en viktig attåtning. Men både fjellet og havet tok seg betalt. Det var kvinnfolk i dette lukkede samfunnet som var enker både en, to og tre ganger. Ja, noen ble også enker for fjerde gang.

Sigurd var fisker. Fra 1940 til 1960 rodde han sammen med sin bror. Men i en alder av vel 50 år tvang det dårlige synet ham i land og til jobb på fiskebruk.

— Det hendte ikke så sjelden at flere av mine kamerater ble igjen der ute. Mange trosset uværet for å få fisken på land. Alle trengte pengene sårt. Men med tiden blir man forherdet.

Men synet til Sigurd var ikke så dårlig at han ikke klarte å lese Lofotposten. Og ungkaren på nesten 60 stoppet ofte ved annonsene hvor noen søkte etter bekjentskap.

— Jeg var nødt til å få noen til å hjelpe meg. Jeg klarte meg rett og slett ikke alene, sier Alma.

Hun trådte sine barnesko i Fagervika i Nesna kommune. Økonomien hjemme hos foreldrene var meget dårlig. Alma måtte tidlig ut i arbeid for å hjelpe til med penger. Det var stor stas når hun kom hjem med kaffe og mel. Som 26-åring flyttet Alma i 1932 til en familie på Alsøy i nærheten av Tomma. Her tjente hun i mange år. Hun ble gift i 1947 og fikk etter hvert tre barn. Familien som hun arbeidet hos hadde ingen barn. De testamenterte gården til henne. Da de døde satt Alma og

Et oppholdsrom, et loft og en kald gang. Det var husværet til Sigurd og Alma. Her fotografert i budøra i 1981.

Foto: Arnt E. Pedersen

mannen med et stort bruk. Men like etterpå ble hun enke. Hun hadde ingen til å hjelpe seg. Med tre unger ble det vanskelig.

— De første vintrene var nesten ikke til å holde ut. Like før Sigurd kom var det så galt fatt at jeg neppe hadde klart å overleve vinteren. Jeg husker godt den dagen han kom. Jeg satt ved kaffebordet og drakk kaffe. Den gang var det vanlig å spå i kaffekoppen. Jeg så i koppen og ansiktet til Sigurd kom tydelig fram. Jeg kunne se en rutete lue og en koffert. Men hva han hadde i den andre handa var uklart. Når jeg og ei kjerring fra nabogården skulle gå ned for å ta i mot han var det ikke vanskelig å se at kaffegruten snakket sant. Både lua og kofferten var den samme. Og i den andre handa hadde han ei hånke sei.

— Ja, vi kokte sei i mange dager. Angrer sårt på at jeg ikke tok med mer, sier Sigurd og ler godt.

Alma sendte like godt karen i møkkakjelleren. Skulle det bli avling måtte våronna gjøres. Men de to ble ikke lenge på Helgeland. Sigurd lengtet tilbake til Værøy. Om det var håndkofferten eller seihånka som gjorde underverk på Sigurds friarferd er vanskelig å si, men til Værøy kom han i alle fall som gift mann. Og i rorbua på Veneset på Værøy flyttet de inn og ble boende helt til de ikke kun-

Sigurd og Alma levde sammen i 20 år. Mesteparten av tida i rorbua på Venes på Værøy. Lua til Sigurd hadde han på seg da han dro på friarberd 16 år tidligere. Bildet er fra 1981.

Foto: Arnt E. Pedersen

ne stelle seg selv.

En kald gang, et oppholdsrom nede og et loft var de få kvadratmetrene de hadde å bevege seg på.

— Jeg kunne bygget hus. Men nå er det for sent. Vi stiller ikke så store krav. Vi klarer oss med dette. Om ikke lenge havner vi vel som alle andre på aldershjem-

met, så inntil da må vi vel holde ut, var hans kommentar om husværet.

Den siste tiden de to bodde i rorbua begynte helsa å bli skikkelig skral. Både hjerteinfarkt og sukkersyke plaget Alma sterkt, mens gråstæren herjet fælt i øynene til Sigurd. Men de klaget ikke og var glade for å ha hverandre.

Fire år etter at jeg besøkte de to i 1981 døde Alma i en alder av 77 år. Sigurd døde i 1991, nesten 85 år gammel. Begge ligger gravlagt på kirkegården på Nordland på Værøy. Ut mot havet som de begge var så opptatt av.

*Det kan være
godt å vite hvor røttene
kommer fra...*

Arven fra Sørvågen

Kjellaug Kristiansen

Den 15. mai 1890 ble min mormor og morfar, Kristine og Hans Johnsen gift. Paret bosatte seg i Sørvågen i Moskenes, og fikk etter hvert 9 barn. 8 levde opp.

I de dager var nok ikke bryllupsgavene så store og prangende, men de fikk iallfall noen kroner og de kjøpte blant annet en peonrot. I seg selv en uvanlig investering for hundre år siden. Det vanlige var at den lille jordflekken skulle utnyttes, hvert lille gresstrå var kjærkomment til dyrefor. Nå har det senere vist seg at både kvinner og menn i min mors familie både har vært og er blomsterelskende folk, så på sett og vis var det kanskje ikke så unaturlig at peonroten ble kjøpt inn for bryllupsgavene.

I 1921, da var min mor 7 år, ble det flytting fra Sørvågen. Alle eiendelene, folk

og dyr, ble lastet ombord i en frakteskute. Også peonen fulgte med. Ferden gikk til Andalsvåg på Helgeland — en veiløs fjordarm helt sør i Vevelstad kommune. Der drev de et småbruk kombinert med blant annet laksefiske.

Mor fortalte om den første tiden de bodde der — hvor utrygge de følte seg på grunn av skogen som vokste helt ned til husene. Det var en voldsom overgang. Mens de bodde i Lofoten var juletreet deres en stamme som var boret mange hull i, og einer ble stukket inn i hullene.

I Andalsvågen ble det et strevsomt liv. Alt måtte fraktes i båt. Skolebarna ble innlosjert 7-8 kilometer heimenfra og var bare heime i helgene — hvis været tillot det.

Mormor Kristine døde i 1938, bare 64 år

Arven fra Sørvågen trives i solveggen.

Foto Kjellaug Kristiansen

gammel. Morfar Hans døde 8. juni 1950, 77 år gammel. Han omkom ved en tragisk drukningsulykke. Under reparasjon av en kilnot kantret båten. Ombord var også sønnen Jentoft. Det gikk lang tid før noen oppfattet at noe fryktelig hadde skjedd. Begge to kom seg opp på båtkvelvet, men morfar sa etter en tid at han ikke klarte mer, og falt av båtkvelvet. Han fant

sin grav et sted på Velfjorden. Det eneste som ble funnet var kasjetthua. Den rak i land i fjæra der jeg nå bor, på Lauknes i Vevelstad. Jentoft ble på en mirakuløs måte bragt tilbake til livet, han døde i 1986, men var preget i årvis av den tragiske hendelsen.

En gang på 60-tallet ble peonen flytta fra

Sørvågen

Foto: To-Foto as

Andalsvåg til min mor, men hun fikk den ikke til å blomstre. Det er et tegn på mis-trivsel. Derfor var det onkel Olav som fikk glede av den etterhvert så flotte peonen. Han hadde den til 1991, da han på grunn av alder og sviktende helse måtte flytte til Brønnøysund. Denne gangen ble jeg spurt om å overta peonen, og den 16. mars 1992 fikk jeg, med god hjelp av min mann, flyttet den hit. Jeg fant hedersplas-sen i hagen, og jeg var svært spent på om den ville trives her. Året etter kvitterte den med en blomst. Jeg tok det som et godt tegn. Den trivdes! Senere har den blomstret med mellom 25 og 30 blomster hvert år. Og hvert år har jeg som tradisjon å gi mamma den første blomsten. Når det skrives, har jeg nettopp gitt mamma av "Lofotarven". Hun er den eneste gjenlevende av søskenflokket, og fyller 84 år i september.

I 1990 var hun på gamle tomter i Sørvågen — stedet hun forlot som 7-åring. Det ble et stort og sterkt gjensyn. Hun kjente igjen huset de bodde i, kirken og omgivelsene ellers.

Det finnes mange typer arv. Den arven jeg har fått i form av peonen kan ikke måles i penger. Jeg rakk aldri å bli kjent verken med mormor eller morfar. De var borte før jeg ble født. Men det er liten tvil om at jeg er stolt av arven — min peon. Og selv om jeg nå bor på Helgeland, kommer mine røtter fra Lofoten. Det er en god følelse!

I disse dager er peonen blitt 100 år. Det er en oppegående og blomstrende jublant — min vakreste arv fra Sørvågen.

*Veier og bruer
er nok ingen selvfølge
i et øyrike*

Lofoten samlet til et veirike

Bjørn Tore Pedersen

Den 11. juli i året 1990 var Lofoten omsider samlet til et veirike. Da ble Nappstraumtunnelen åpnet. Dagen etter — den 12. juli, var avisenes hovedoppslag den store veibegivenheten. Bodøavisen "Nordlands Framtid" tok fram sine største og feteste overskrifter og konstaterte at "Lofoten samlet til et veirike". Og det er nettopp fra "Nordlands Framtid" vi henter artikkelen.

Til å få forstand av

Over 5.000 mennesker var møtt fram da stortingspresident Jo Benkow åpnet Nappstraumtunnelen i går. Det var 17. mai og julaften på en og samme dag med hornmusikk og solskinn og glade mennesker. Den største festdagen i Lofotens historie siden Kong Olav åpnet Lofotveien i 1963. — Jeg har aldri opplevd et så stort

lokalt engasjement i løpet av mitt liv. Dette er til å få forstand av. Jeg setter umåtelig stor pris på å få gleden og æren av å åpne dette veianlegget, uttrykte Jo Benkow til "Nordlands Framtid" etter tunnelåpningen i går. Lofoten vil for alltid stå sentralt i Benkows varme hjerte. For ferjemannskapene var gårdagen vemodig. Bare seks av mannskapet er sikret nytt arbeid.

Den store folkefesten

Ikke på 27 år har så mange mennesker vært samlet i Lofoten som i går da Nappstraumtunnelen ble åpnet. Eksakt hvor mange mennesker som var møtt fram vil man aldri få svar på. — Her er i hvert fall 5.000 mennesker. Dette er den største opplevelsen jeg har hatt som privatmenneske, sa stortingspresident Jo

Over 5000 mennesker var møtt fram for å overvære åpningen av Nappstraumtunnelen.

Foto: Ernst Furuhatt

Benkow etter at han hadde fått æren av å åpne Nappstraumtunnelen som er den første undersjøiske veitunnelen i Nordland.

Stortingspresident Jo Benkow kom til Nappstraumtunnelen sammen med veisjef Arne Løvmo i en skinnende Silver Cloud 1 Rolls Royce 1956-modell som er hjemmehørende i Svolvær. Det i seg selv en begivenhet som satte ekstra spiss på arrangementet.

På det tidspunktet hadde festkledte og feststemte mennesker fra hele vest-Lofoten strømmet til tunnelinngangen ved Napp fra de tidlige formiddagstimer. Ikke alle rakk å nå åpningen, noe "tunnelfar" Gunnar Rørtveit tok til etterretning. Han utsatte like godt åpningen en halv time for at alle skulle få delta.

Ære og glede

I sin åpningstale sa stortingspresident Jo Benkow at det både var en ære og en stor personlig glede å få åpne Nappstraumtunnelen.

— Sørpå tror mange at Lofoten er et tynt befolket område, men dette er det mest befolkede området jeg har sett på lenge, sa Benkow, mens han smilende og stolt skuet utover menneskehavet og minnet om at Lofoten er et stykke norsk historie som lever sitt spesielle liv i alles bevissthet.

Jo Benkow åpner Nappstraumtunnelen ved å kutte båndet med en flekkerkniv, mens ordførerne i Lofoten stolt bivåner det hele.

Foto: Ernst Furuhatt

— Dette er en høytidsdag. Og på en høytidsdag som denne kan jeg ikke tenke meg noe edlere enn det å knytte mennesker nærmere til hverandre. Det er på slike dager at man har hornmusikk i brystkassen, slo Benkow fast.

Flakstads ordfører, Trond Jusnes, minnet om at Nappstraumtunnelen ikke må bli noen sovepute for utviklingen i Lofoten.

Ingen sovepute

— Vi må se framover mot nye mål. Det verste som kan skje er at flyttelassene forsvinner hurtigere fra oss. Det må ikke skje. Kanskje kan det være en tanke å se på initiativet til gjennomføringen av dette prosjektet for å dra paralleller til andre framtidige og nødvendige prosjekter i regionen vår.

Jeg skulle ønske at flere av oss var beriket med den samme ildsjelmentaliteten som de som har hovedæren for dette veianlegget, sa Jusnes som uttrykte håp om at Nappstraumtunnelen skal bli et symbol for Lofoten i kommende tider.

Virkelig trivelig

— I dag er det virkelig trivelig å være i Lofoten. Trafikantene har fått et bedre framkommelighetstilbud. Vanligvis forbinder man Lofoten med båter. Nå har vi

Utviklingen tvinger seg fram, men åpningen av Nappstraumtunnelen var likevel vedmodig for ferjeskipper Wilhelm Soløy der han førte "Lofotferje I" over Nappstraumen for siste gang.

Foto: Ernst Furuhatt

bare to båter igjen. På Reinefjorden og i Østre Vågan. Mye har skjedd på veisektoren i regionen de siste ti årene. Den gangen hadde 35 prosent av riksveiene fast dekke. I dag er tallet steget til 100 prosent. La oss være enige om en ting når vi

nå tar Nappstraumtunnelen og det nye veianlegget i bruk. At vi kjører slik at vi unngår trafikkulykker, sa veisjef Arne Løvmo under åpningen i går.

Vemodig farvel med ferja

— En stor dag for hele vest-Lofotens befolkning er det. For meg og mitt mannskap er den vemodig. Det må villig innrømmes. Det er ikke bare å finne seg ny jobb. Jeg kan ikke stort sett annet enn å være ferjefører, sier skipper Wilhelm

Soløy på "Lofotferje 1" som i går gikk sin siste tur på Nappstraumen.

Begge ferjene var nyvasket og pyntet med flagg der de stille arbeidet seg over strau-
men. Like trofast og stødig som deres for-
gjengere har gjort det i 34 år. I går var det
slutt. Ingen ferje mer å se på
Nappstraumen.

Andre tider

Ferjeskipper Soløy smiler vemodig. Neste onsdag ble det 26 år siden han første gangen sto til rors i ei ferje i Lofoten. Det var ombord på den gamle "Lofotferje IV" som hadde plass til seks biler og som trafikkerte mellom Hamnøy og Reine. Soløy har siden vært ferjefører på alle de andre sambandene i Lofoten. Mellom Finnbyen og Fredvang. Mellom Smorten og Lyngvær. Mellom Festvåg og Henningsvær. Og mellom Lilleide og Napp.

— Ikke fritt for at visse enkeltepisoder fra alle disse årene dukker fram fra erindringens avkroker på en dag som denne. Dager med uvær og alt som man i ettertid undret over hvorfor det gikk så bra som det gjorde. På de gamle åpne bilferjene fløt bilene mer eller mindre på dekket. Jeg ville ikke vært med på det i dag, sier Soløy som sammen med seks av ferjemannskapene i første omgang har fått seg jobb på Lofoten Trafikklags ferje mellom Svolvær og Digermulen.

Rørt til tårer

De siste dagene har Soløy og hans arbeidskamerater nærmest blitt overdyng-

Artikkelforfatteren kaller Gunnar Rørtveit for "tunnelfar". Her er han ved åpningen.

Foto: Ernst Furuhatt

et av blomster og kaker som takk for lang og tro tjeneste. En av ferjas trofaste passasjerer, en eldre mann fra Flakstad, kom i styrhuset til Soløy og takket for innsatsen. Mannen var rørt og tårene rant nedover kinnet.

— Ferja har vært en god arbeidsplass. Vi har hele tiden hatt et kjempegodt forhold til hverandre, vi ferjemannskaper. Og vi har hatt et godt forhold til lokalbefolkningen, de vi har vært satt til å tjene, og til vår arbeidsgiver Lofoten Trafikklag. For oss er det bare å takke for den tiden som har vært. Så får vi heretter kjøre tunnel under Nappstraumen, sier ferjeskipper Wilhelm Soløy som helt sikkert vil gjøre seg opp sine tanker de gangene han passerer gjennom tunnelen. Men de tankene vil han helst holde for seg selv.

Her lar vi "Nordlands Framtid" sette sluttstrek. Nok et bevis på at det som skjer i dag, er historie i morgen.

Hovedoppslaget i Bodøavisen "Nordlands Framtid" var uomtvistelig veisaken i Lofoten.

*Det skjedde
mangt og mye i Buksnes i
«de gode gamle dager» ...*

Jordskjelvet og andre historier fra Buksnes

Det er sikkert mange av Lofotbokas lesere som har liten kjennskap til bygdeboken for Buksnes. Den består av to bind med tilsammen nesten 900 sider, og her er en utrolig mengde interessante, små historier om både det ene og det andre, skriver Halvor Gustavsen som har funnet fram til disse historiene. Buksnes Bygdebok utkom i 1950.

Forpurrede kirkeplaner

Den første kirken som ble bygget i Buksnes skulle bygges på Bolle og materialene var alt kommet på plass. Men på nerbygda var man misfornøyd med planene. Folk derfra ville få for lang kirkevei. Så tok man en stor okse og lesset materialene til et stort lass. Nå skulle det umælende dyret avgjøre saken. Der det stanset opp med lasset, skulle kirken byg-

ges. Og oxen dro og sleit helt til den kom til Buksnes, så ville den ikke mer og kirken ble reist der. Oksen gjorde ellers bra arbeid, men gikk den ikke for langt? Burde den ikke ha stoppet opp før den kom så langt og sagt — selv om den var umælende. Hit og ikke lenger!

Da kirken i Hol skulle bygges var det opprinnelig meningen at den skulle bygges i Sennesvik hvor alle materialene var kommet på plass. Men en høstnatt førte noen av folket i vestre Hol byggematerialene til Hol og ingen andre enn de som hadde vært med på flyttingen visste om dette. Og det ble spredt ut det ryktet at materialene var flyttet av overnaturlige makter, for det var Jomfru Marias ønske at kirken skulle stå på Hol og kirken ble da også innviet til henne. Men det fortel-

les at på dødsleiet gikk noen av flyttemennene til bekjennelse. Men presten syntes at dette med å få syndetilgivelse ikke var noe problem. De hadde jo bare gjort det slik at presten hadde fått reisen sin betydelig forkortet. Han bodde jo på Buksnes!

Kirkegang

Nei, ikke alt er nå som før i tiden, i de gode gamle dager som det så ofte snakkes om. Dengang var det mere aktelse for de hellige ting og trang til å søke hen til Guds hus. Ingen vei var for lang, ingen besværligheter for tunge. Og når kirkeklokkene ringte til høytid, mens folk var på kirkevei, da var det mange som just i det malmens første toner hørtes mot dem, blottet sine hoder og sa med seg selv: "Takk, vi kommer". Var det ikke vakkert? Kan du se dem, disse dine oldeforeldre og tippoldeforeldre komme ridende eller barbeint gående med sko og strømper i en bylt under armen nordover Buksnesbrekka, østover Kirkåsen, sørover forbi Laukhamran eller roende over fjord og vik som ligger der ... kan du se dem? Og plutselig stemmer kirkeklokkene i, og den lett disige luften blir fylt av varme, kalkede toner ... Takk, vi kommer, takk vi kommer — svarte det fra alle sider — vi kommer! Ære være eder alle som kom — en gang for siste gang ---

Det er fortalt at Nils Johannessen fra Holand var den siste som fulgte gammel skikk og tradisjon og bar sine sko og strømper på kirkevei. Det var flere år etter at nyveien var bygget. Og der satt han i nordhellingen av Korshaugen og trakk

sine strømper og sko på. Så gikk han videre den korte stumpen av kirkevei slik det hadde vært gjort i mange slekters ledd.

Barnerike familier

Overalt i Lofoten var det før i tiden barnerike familier. Også her i Buksnes etter som bygdeboka forteller.

Ole og Nulla Andersen, Rise (han var født i 1787 og hun i 1788) hadde 19 barn. Jørgen og Petra Andersen, Utakleiv 17, Martin og Berte Johansen, Bolle 15, Bernhard og Jørgine Barosen, Sund 17, Michael og Albertine Martnes, Gjerstad 16, Jakob og Magda Hartvigsen, Gjernes 18. Den kjente spillemannen Mathias Kristoffersen fra Borgfjord bodde de siste årene i Engen. Der giftet han seg for tredje gang i 1880 og det fortelles at han fikk tilsammen 22 barn.

Dette er en bukett av barn fra hjem der vuggen har vært flittig i bruk.

Jordskjelv i 1819

Et voldsomt jordskjelv skremte bort folk i 1819. Det var så kraftig at fjellstykker raste ned, hus falt overende og folk stod skrekkslagne. Samtidig antok himmelen en blygrå farge, fortelles det, og det kom orkanaktige stormkast. Havet reiste seg som under syklon, og det hørtes drønn som av torden. Enkelte steder gikk leirras. Skjelvet ble fulgt av flere skjelv de følgende dager og nye skjelv fulgte til langt ut i neste år. Dette gjorde et sterkt inntrykk på folk, og i mer enn en mannsalder mintes man bokstavlig talt disse rystende

hendelsene. Også omkring midten av 1890-årene, visstnok om høsten 1895, var Lofoten hjem søkt av kraftige jordskjelv.

Barnerike familier var ingen sjeldenhet i de tider...

Tegning: Halvor Gustavsén

Southall Bros & Barckley Ltd. Birmingham

Ballstad har Lofotens eldste og første stimdamperi for framstilling av fiskelevertran. Etablert ved kontakt med Jakob Jentoft i 1881. Anlegget ble bygget og åpnet for drift av engelskmannen William Moth. Han var bestyrer for bedriften i 30 år. Av Ballstads 400 åtringer, var det over 300 åtringslag som selv rodde sin lever til damperiet. William Moths betrodde

mann og "høyre hånd" var Rasmus Nord. Han var en rettskaffen mann. Når leverstampen skulle tømmes og leverseddel skrives, var det alltid rett til begge sider. I over 50 år tjente Rasmus Nord sitt firma til han sluttet i 1933. Han var bosatt på Bønes i Sortland.

Damperiets kapasitet var 80-100 hl pr dag. Årsproduksjonen har år om annet vært så mye som 6.000-8.000 tønner tran.

*Når nøden var størst, måtte man bruke
det man hadde...*

Tegning: Halvor Gustavsen

På sitt første nordlandsbesøk vinteren 1907, avla Hans Majestet kong Haakon et besøk i dette damperiet.

Storvokst

"Storkjærring-Ane" het en legdekjerring her i Buksnes i gamle dager. Hun var på legd på Reppe, der hun i nødsårene (1807-1814) døde. Kista en gjorde for hennes likferd var en på langs avsaget fustasje. Så ble det jo lokk med det sam-

me. Sogneprest Esterwaldt holdt liktalen ved "kjista" før den ble senket i graven. Ingen behøvde å lure på at Ane ble avvist fordi hun kom i en fustasje.

Sogneprest Hans Christian Westerwaldt var født i 1757 og ble sogneprest til Buksnes 14. august 1795. Han døde 15. mars 1822 og ligger begravet på Buksnes kirkegård ved siden av sin første hustru Marianne, født Motzfeldt og deres sønn Casper Westerwaldt. Deres gravsteder er forsynt med solide malmplater med inskripsjon. Om prestene i Buksnes kan du lese mer om i "Buksnes Bygdebok" 1.

*Historia vakte
lita interesse i norske medie,
men stor oppsikt i Polen*

«**Polakkarr'n**»

Jan K. Myrstad

Om M/S Chrobry av Gdynia i fred og krig, hennes tragiske forlis og korleis ho vart funnen 60 år etter

I barndommen på Nesland kunne eg høre mannfolkpratet om fiske og fiskeplassar. Dei drog lina på Stampegrunnen, juksa på Balterskallen, eller sette garn langt inn på Egga. "Va' du borti *Polakkarr'n*?" - "Nei, men nabobåten sætt' rett oppå han, og møst' heile garnlenka."

Om *Polakkarr'n* kunne dei fortelje: "Jau, dæ va' eit polskt skip så vart bomba langt inn på havet i mai 1940. Vi såg ho brann mens ho rak ikreng i over eitt døgn før ho gjekk ned sju mil inn av Nesland. Mæ kvert kom tyskerten og sku søkk ho. Då tok di gjerna ein tur bortom hér og skaut så vi berre mått' kom' oss i ly."

Dette var seint på 50-talet. Mange år

seinare, sommaren 1992, hørte eg om skipet igjen. Eg hadde samla inn stadnamn i Flakstad i fleire år alt, og begynte endeleg med namn på havet. Gamle fiskarar frå Sund og Nesland fortalde meg om méder på Innersida, som eg skreiv opp. Revskallen, Trollhauskallen, Balterskallen, Stampegrunnen. Og lengst inn på havet: *Polakkarr'n*. Jacob og Olav på Nesland fortalde: "Médan ska du få: Keipen unna Olstinden, og Stjerndalskneet rett åt Neslandsaksla. Der ligg ho på kjølen i bakken nedfør Egga på fem og åtteti famn'. Ka du trur kor mykje bruk så står oppå ho! Dæ va' ikkje farlig før oss så kjent médan, vi kunn' sætt' garnan heilt oppåt så vi fekk rust på ilen."

Vel heime i Oslo kontakta eg det militære arkivet ved Riksarkivet, men dei kunne ikkje hjelpe til med å finne kva ski-

pet heitte og kor mange som var omkomne. Og det ville vere så å seie nyttelaust å kontakte det britiske krigsarkivet. Eg let saka ligge så lenge.

26. juli 1997 hadde Lofotposten eit oppslag "Drama i Vestfjorden" med foto og tekst om forliset av M/S *Chrobry* i 1940. Avisen bygde på ein lengre artikkel av historikaren Bjørn Bratbak i Norsk Sjøfartsmuseums årsmelding for 1996. Neslandskarane kjende igjen hendingane og kunne bekrefte at skipet var *Polakkar'n* som dei hadde fortalt om.

M/S Chrobry

Chrobry vart sjøsett ved skipsverftet i Nakskov i Danmark 24. februar 1939. Det var få som ante at Europa snart atter skulle stå i brann. Mens verftsarbeidarar og handverkarar gjorde ferdig installasjonar og innreidde skipet, marsjerte tyske soldatar inn i Tsjekkoslovakia og la landet under Det tyske riket. Då skipet vart overlevert til det polske *Gdynia-America Shipping Lines Ltd.* den 21. juli, var tyske og sovjetiske diplomatar i hemmelege drøftingar om ein ikkje-angrepspakt, Molotov-Ribbentrop-pakten. Polen skulle dei dele mellom seg.

Skipet fekk namn etter Boleslaw Chrobry (den tapre), polsk konge frå 992 til 1025. Snorre fortel at Olav Tryggvason gifta seg med dotter av kongen, Geira, og tente hos svigerfaren i tre år. Geira vart sjuk og døydde, og Olav fekk så stor sorg at han drog frå Polen og herja i England. Seinare sende kong Boleslaw skip og menn til hjelp mot fiendane hans i slaget ved Svolder i år 1000.

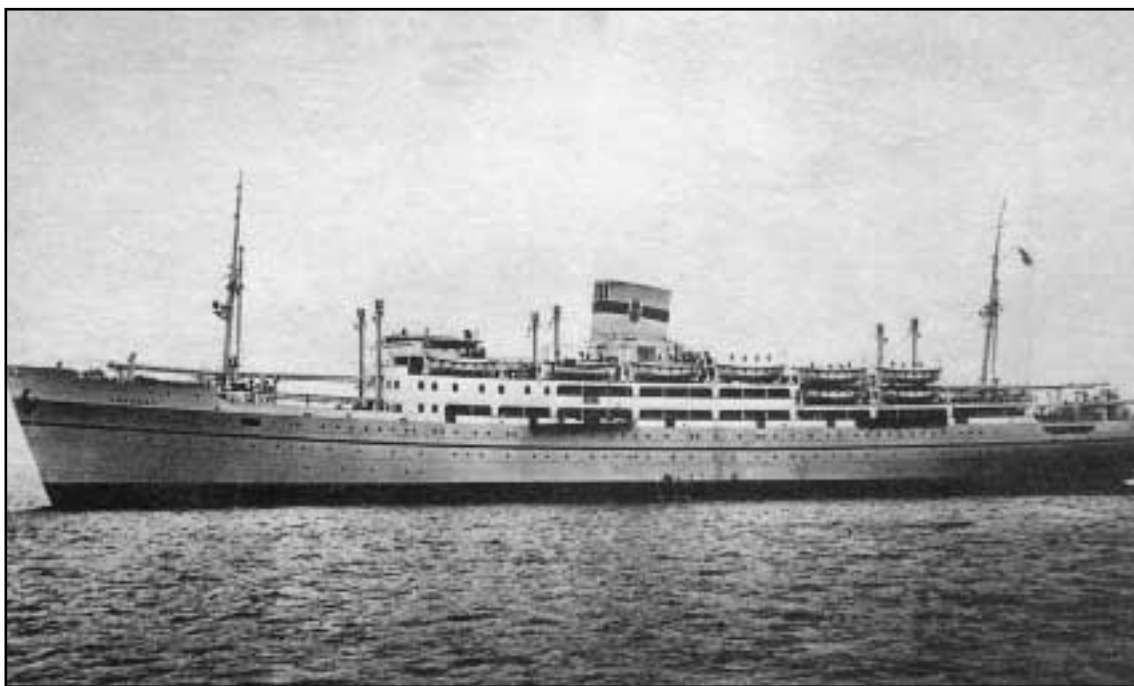
Chrobry var staseleg, det største skip som er bygd ved i Nakskov. Ho var 154 m lang og 20 m brei med eit deplasement på 15360 tonn. To maskinar på 12200 HK gav ei marsjfart på 17 knop. Det var køyeplass til 1098 passasjerar, og mannskapet var på 256. Byggesummen var svimlande 11 mill. danske kr. Saman med M/S *Batory* og M/S *Pilsudski* frå 1935 og systemskipet M/S *Sobieski* skulle ho gå i linjefart mellom Polen og Søramerika med emigrantar, passasjerar og fraktgods.

Innreiinga var luksuriøs oppe på B-dekket. 1. klasselugarane hadde bad. Veggene i hallen var utsmykka med polert alm og innlagt panel. Matsal og salong var komfortabelt møblerte med kunst på veggene og praktfulle golv. 3. klasse var enklare, men lugarane hadde kaldt og varmt vatn, og der var to matsalar, røyke- og damesalong. Emigrantklassen nede på E-dekket bestod av fleire store sovesalar. Det var symjebasseng på 1. og 3. klasse.

Den siste fredstida

Chrobry segla den 29. juli 1939 frå Gdynia i Polen med polske passasjerar til Søramerika, og fleire hundre tsjekkosllovakiske flyktningar til Frankrike. Då flyktningane gjekk i land, hadde dei knytt nære band til det polske mannskapet. Polakkane hadde sterk medkjensle med det undertrykte nabofolket, og fekk sikkert stor respekt for flyktningane sin vilje til å kjempe for fedrelandet, også i eksil.

Turen gjekk til Montevideo og Buenos Aires, der passasjerane gjekk i land. I Buenos Aires låg skipet ved sida av tyske *Rio de Janeiro*. Polakkane vørde ikkje

tyskarane med eitt ord eller ei helsing. Lite kunne dei ane at begge skip skulle gå ned i norske farvatn: Den polske u-båten *Orzel* skulle torpedere *Rio de Janeiro* utanfor Lillesand den 8. april, og den tyske flykapteinen Robert Kowalewski i sin Heinkel 111 skulle bombe *Chrobry* i senk natta til 15. mai.

Den første krigstida

Chrobry segla vidare til Rio de Janeiro og langs kysten av Brasil. På veg til Recife fekk kaptein Pacewicz melding om det tyske overfallet på Polen. I all hast sette han i land alle passasjerar, og tok om bord 500 tonn last til Storbritannia. På grunn av tyske operasjonar i Søratlanten med kryssaren *Admiral Scheer* og kamuflerte kaperskip, gjekk skipet først den 9. oktober til Dakar, Senegal for dokking, og

MS Chrobry leveringsklar frå Nakskovs Skibsværft sommaren 1939.

kom til Southampton den 30.

Kampviljen var stor hos mannskapet, men tilliten til dei polske eksilstyresmakene var skrøpeleg. Det polske general-konsulatet i London reduserte hyra med 50% for å hjelpe folket i Polen. Mannskapet trudde ikkje på det, gjekk til spontan streik og truga med å forlate skipet for godt. Dei fekk behalde hyra som før.

I Southampton gjekk kapteinen frå borde for å føre *M/S Batory*, som seinare skulle gjere tre tura mellom Skottland og Nordnorge, og elles segle i konvoifart så lenge krigen varte. Ny skipsfører var kaptein Zygmunt Deyczakowski. Mannskapet vart redusert til 176, og ski-

Fleire av livbåtane til "Chrobry" var i bruk i Lofoten til lenge etter krigen. Denne båten bær namnet "Rasken" (Roy Rasch, Sørvågen)

pet vart innreidd til troppe- og ammunisjontransport.

I alliert teneste

Etter to konvoiseglingar til og frå Canada kom *Chrobry* til Glasgow 3. april 1940. Dei allierte rekna med eit mogleg tysk angrep på Norge, og ville komme først. Soldatar og militært utstyr vart lasta inn. Den 9. april kom det tyske overfallet, og skipet måtte vente.

Først natta til 11. april gjekk *Chrobry* saman med fire andre troppeskip under sterk eskorte til Norge. *Chrobry* og *Empress of Australia* kom fram til

Litlesjona ved Nesna 15. april, dei andre gjekk rett til Sjøvegan og Harstad. Den 17. gjekk *Chrobry* til Namsos, og sette i land soldatane frå begge. Den 19. segla ho til Skottland.

Andre tur til Norge starta alt 24. april, med troppar og forsyningar til Namsos. Då hadde dei allierte bestemt seg for å gi opp Midtnorge, og våpna som den norske 5. brigade i Trøndelag skulle få, vart aldri lossa. 31. april returnerte ho til Leith i Skottland.

7. mai bar det av stad igjen, med 1454 soldatar og befal, og den nye allierte øverstkommanderande, general Auchinleck. Målet var Harstad. Den 10. mai starta det tyske angrepet på Nederland, Belgia og Frankrike, og Winston Churchill tok over som britisk statsminister. Ingen visste at det snart

skulle verte fullstendig samanbrott på den fronten.

11. mai kom skipet fram. Soldatar og befal gjekk i land, forsyningane vart lossa. Sidan det var søndag, inviterte kaptein Deyczakowski sjefen og offiserar i den polske Podhalebrigaden og irske offiserar til festleg middag om bord. Dette vart ei svært minneverdig stund, som sikkert var med på å styrke motet hos landflyktige sjøfolk og militære. Ikkje minst verka Chopins musikk og mannskapet sine polske songar på stemninga. Eitt refreng lydde: "Polske sjømenn vil heller døy enn å gi opp å kjempe for eit fritt Polen".

Siste ferd

I Harstad kom om bord 19 norske befal, derav 12 flygarar, som skulle til Storbritannia for opplæring. Den Irske gardebataljon på meir enn 700 mann, ein britisk stridsvogntropp, marine- og luftvernpersonell som skulle setjast inn ved Bodø, utgjorde resten av dei 1016 passasjerane. I lasta var i tillegg til ammunisjon og 50 tonn miner, tre lette stridsvogner, dei einaste britane hadde i Nordnorge.

Ut på ettermiddagen 14. mai letta *Chrobry* anker. I Tjeldsundet tok ho om bord sambandsoffiseren frå hovudkvarteret, og losen. Kl. 1830 stemnde skipet sørover og inn i Vestfjorden, eskortert av jagaren HMS *Wolverine* og kanonsluppen HMS *Stork*. Etter planen skulle styrken komme fram til landingsstaden ved Bodø i firetida neste morgon. Eit tysk fly kretsa over i stor høgd og følgde med.

Klokka 23.40 var styrken midtfjords i Vestfjorden, 67°40' N og 13°50' E. Då

melde vakta til kapteinen om fly i låg høgd, 200 m. Kapteinen gav det britiske kanonmannskapet ordre om å opne eld, men dei trudde flya var britiske, og lystra ikkje. Eskorten opna heller ikkje eld. Dei fire flya av typen Heinkel 111 kunne nærme seg uhindra. Det eine, ført av flykaptein Robert Kowalewski, kom inn lågt frå babord og skaut med mitraljøse mot skipet. I første runde sleppte flyet tre bomber som gjekk i sjøen tett ved styrbord skips-side. I neste runde kom to bomber. Dei trefte framfor og attfor kommandobrua, skar seg ned i skipet og eksploderte. Store eldsøyler slo straks opp. *Chrobry* stod i brann.

Først no begynte eskorten å skyte, mens mannskap og passasjerar på *Chrobry* kjempa for å berge livet. Brannen let seg ikkje slukke, og kapteinen gav ordre til å setje ut livbåtane. Roret var ute av funksjon, men maskinsjefen heldt skipet opp mot vinden så lenge han torte for at minelasta ikkje skulle eksplodere.

Evakueringa og berginga gjekk utruleg effektivt for seg. Livbåtane kom raskt på vatnet, men nokre vart øydelagde av skytinga frå flya. Mannskapet arbeidde roleg og disiplinert. Nokre av soldatane mista fatninga og hoppa over bord. Mannskapet fekk roa ned panikken, og dei overlevande gardeoffiserane fekk orden i rekkene. Etter ei stund la *Wolverine* seg inn til det brennande skipet, og troppane marsjerte over, 694 mann på 16 minutt. Dei som hadde berga seg i livbåtane, plukka opp mange som hadde hoppa over bord, og vart etter kvart tekne om bord i eskorten.

Då det ikkje var fleire å berge, returnerte eskorten til Harstad, og kom fram kl. 0930 den 15. mai.

Chrobry vart liggjande og drive brennande i over eit døgn. Etter fleire mislykte britiske forsøk vart ho endeleg søkkt av tre tyske Stuka-bombefly tidleg om morgonen 16. mai. Ei melding vart send til Sjøforsvaret: "16. mai 1940 kl 0500 sank det polske skip "Chobie" ut for Glåpen fyr." Og posisjonen forblei ukjend for Marinen og det offentlege i nesten 60 år.

Omkomne

Britiske krigsarkiv er vanskeleg tilgjengelege, derfor har det hittil ikkje vore råd å fastslå kor mange som omkom ved forliset. Bjørn Bratbak har komme fram til følgjande:

Mannskapet:

10 polske og 3 britiske medlemmer.

Nordmenn:

1, flyløytnant Fridtjof Aandahl frå Molde.

Irske garde:

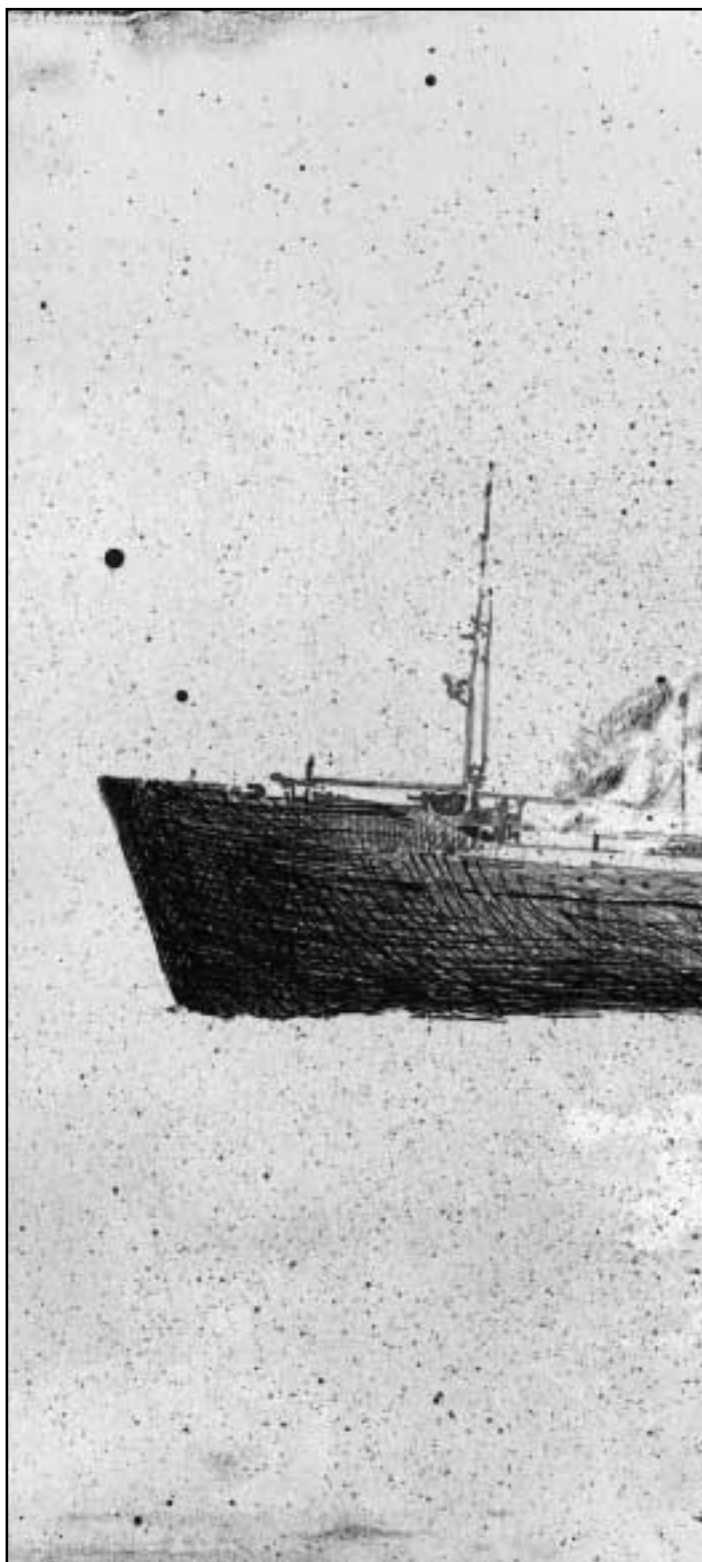
23 befal og soldatar.

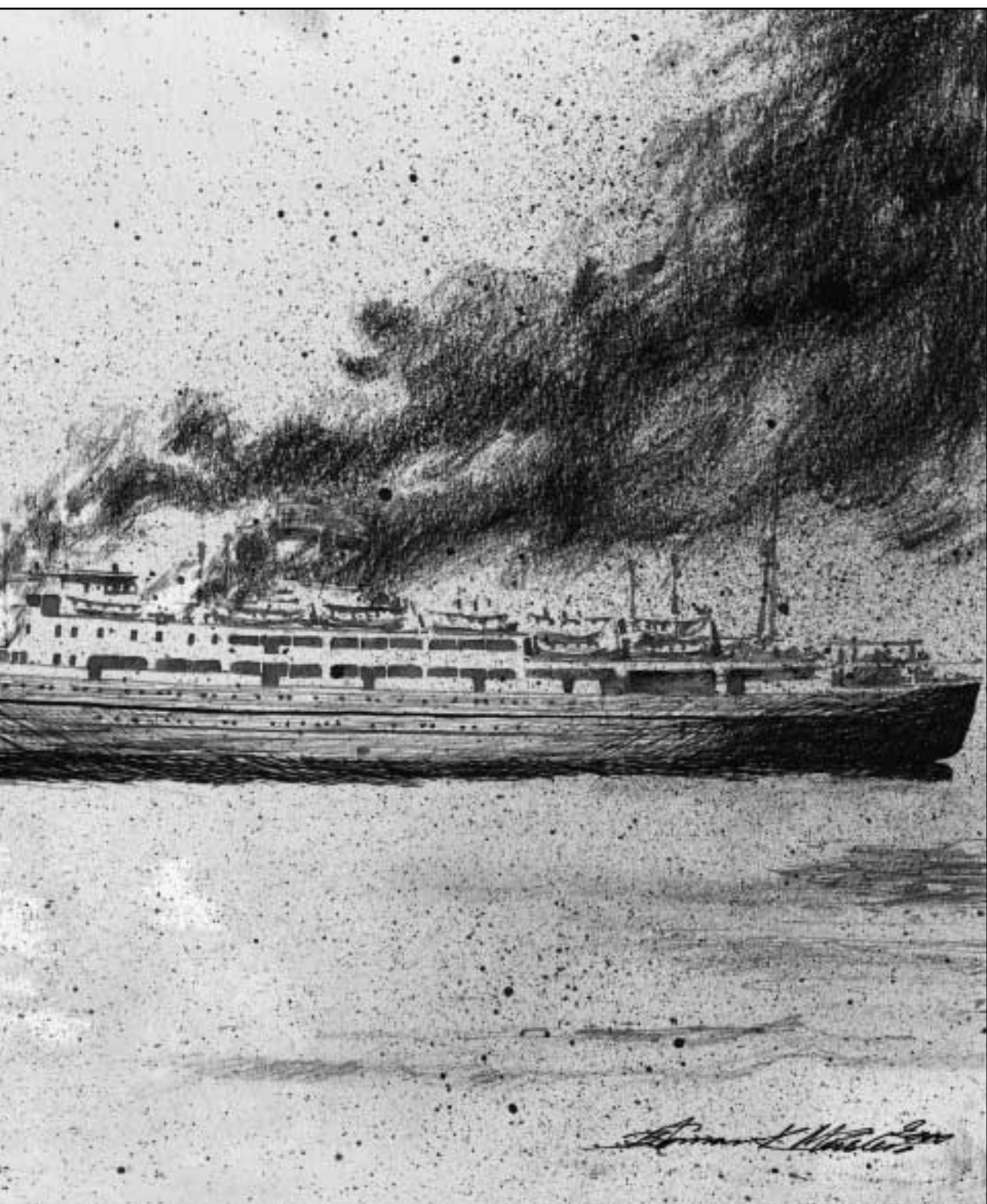
Andre: Ukjent. Kapteinen rapporterte med alle forbehold kring 150 sakna av troppane.

Godt sjømannskap og god disiplin i den irske gardebataljonen må ta æra for at tapet av liv ikkje vart større.

Etter forliset

Nokre livbåtar rak i land i Moskenes og Værøy. Fiskarar og væreigarar hadde god nytte av dei i mange år, men einaste min-

Polsk minnemedalje frå 1940 til minne om krigshandlingane i Norge våren 1940. På medaljen står namna på dei polske skipa som deltok.

net er ein massingpropell som Roald Wulff-Nilsen på Hamnøy tok vare på som eit klenodium.

Mannskapet fekk straks gjere teneste på andre skip, polske og allierte. Kaptein Deyczakowski fekk kommando over M/S *Batory* og førte henne resten av krigen. Han og femten andre frå *Chrobry* fekk Den polske krossen for heltemot kort tid etter. Så lenge som 56 år seinare gav den norske regjeringa Deltakarmedaljen til andrestyrmann Jozef Dabkowski, Melbourne, og stuert Wacław Urbanowicz, Warszawa.

På leiting etter M/S *Chrobry*

Posisjonen til *Chrobry* var ukjend for Marinen og andre styresmakter. Korleis kunne det ha seg, når sund- og neslandskarane hadde lokalisert skipet for lenge sidan, kort tid etter forliset? Rett nok had-

de det drive 18 nautiske mil, men likevel?

Marinen visste nok ikkje kven dei kunne hente informasjon hos. At eg kom over historia, var eit lite lykketreff. Det kosta meg berre ein liten telefonrunde til informantane. Odd Jørgensen, Ramberg og Karstein Mikkelsen, Skjelfjord var gamle kjenningar frå barndommen på Nesland, og dei hadde posisjonen på GPS. Den formidla eg vidare til Bjørn Bratbak og Sjøkartverket.

15. januar 1999 sende Sjøkartverket ut melding i "Etterretninger for sjøfarende":

"101. *Lofoten. Vestfjorden. Vrak.

Posisjon: ca. 67° 53' 56" N, 13° 29' 52" E (WGS 84)

Påfør et vrak i ovennevnte posisjon. (Vraket omhandler det polske lasteskipet M/S "*Chrobry*" som sank under krigen i Nord-Norge i 1940. Som nybygg var skipet 154m langt og 20m bredt. Det stikker ca. 20m opp av havbunnen).

Kart: 72, 302, 304, 311, 320, 557. (Redaksjonen, Stavanger 15. januar 1999)."

Dette var den første kunngjeringa. Etter oppmoding frå Bratbak skulle Marinen prøve å søke etter *Chrobry* månaden etter, men uvêret gjorde at dei måtte gi opp.

I slutten av februar 2000 var KNM *Tyr* på vrakleit igjen nordafør. Alt 15. september hadde skipet funne att ein tysk u-båt frå krigen nord for Horten, og tok seinare del i leiteoperasjonane etter Sleipner-ulykka.

Det første funnet var vraket av hurtigruteskipet *Prinsesse Ragnhild*, som

gjekk på ei mine, truleg britisk, utafor Bodø 23. oktober 1940. Kring 80 nordmenn og 200 tyskarar omkom. På meir enn 300 meters djup kunne mini-ubåten til Tyr filme vraket med skipsnamn, heimehamn og påmala norsk flagg. Skipsklokka vart òg henta opp. Det skjedde måndag 28. februar. Dagen etter, på skottårsdagen, kom turen til Chrobry. Skipet låg der fiskarane hadde oppgitt og i den stillinga dei hadde fortalt, rett på kjølen, heilt inntulla i garn og kraftig tilgrodd. Også her gjorde mini-ubåten videoopptak.

MS Chrobry i brann etter flyangrep natta mellom 14. og 15. mai 1940.

Lita interesse i norske medie, oppsikt i Polen

Onsdag 1. mars sende Forsvaret ei pressemelding "Historiske funn av KNM Tyr" med kommentaren "KNM Tyr er virkelig på hugget for tiden", med omtale av begge funna. Bjørn Bratbak sende ei lengre melding "Vraket av det polske troppetransportskipet M/S "Chrobry" funnet", som NTB laga ein kortversjon av.

Norske aviser akta ikkje stort på nyheitene. Fædrelandsvennen i Kristiansand og Aftenposten i Oslo trykte NTB si melding 2. mars. Adresseavisen laga ein artikkel

om begge skipa, med hovudvekt på *Prinsesse Ragnhild*. På nettet hadde Nettavisen ein kort notis. Nordafør nemnde berre Ofotens Tidende hendinga. Elles forstumma nyheita i snyfokk og meldingar om svart hav.

Større oppsikt vakte nyheita i Polen. Funnet av *Chrobry* fekk omtale — med videosekvensar frå KNM *Tyr* — på fjernsynet i Warszawa og Gdansk. Pressa skreiv også om funnet. Tydeleg var polakane glade for at ein gammel alliert hadde

teke bryet med å finne att vraket, som eit minne om tapre polske sjøfolk og soldatar, som hadde ofra livet for Norges og Polens fridom i kamp mot ein overmektig fiende.

Kjelder

Bjørn Bratbak: *Polen - Norge, fellesskap på havet. Om senkningen av M/S Chrobry og om andre polske skip i norske farvann. Norsk Sjøfartsmuseum, Årsberetning 1996. Oslo 1996*

Samtalar med Jacob Nesland og Olav Jørgensen, begge Nesland, Karstein Mikkelsen, Skjelfjord, Odd Jørgensen, Ramberg og Hans Gjertsen, Sund.

*Utrolig nok har man
forsøkt å innføre fugler fra sydligere
trakter til Lofoten*

Pingvinene på Røst

Den 5. juli 1954 kunne "Lofotposten" fortelle at en pingvin var blitt sett den 2. juli ved Selsøyodden utenfor Kyllingmark i Hamarøy. Det er faktisk mulig at det var en pingvin gårdbruker Ingvald Kyllingmark hadde sett. Fuglen var omkring en halv meter høy og hadde de karakteristiske svarte og hvite "diplomafargene". Som pingviner flest var den ikke særlig redd for folk. "Den sjeldne gjesten er forøvrig sett en gang før i Hamarøy i år", slutter notisen i "Lofotposten".

I bladet "Norsk Hvalfangst Tidende" har Hj. Munthe-Kaas Lund skrevet en kort artikkel om "Pingviner nord for polarsirkelen". Han bygger mye av artikkelen sin på det som var skrevet i årsskriftet "Naturfredningen i Norge". Og selve historien starter i mellomkrigstiden. Men

først litt av hva Munthe-Kaas Lund skriver:

Å se forskjell på pingviner og alker er etter min mening ikke alltid helt enkelt, hvis fuglene er langt unna. På land er det kanskje vanskeligst, idet utseendet og holdningen er nesten ens. I sjøen kan derimot pingvinene kjennes på raskere bevegelser og på at de ikke sjeldent hopper helt opp over vannflaten. Hvis fuglen er på nært hold, er det jo greit, for pingvinene har ikke vanlige vingefjær, nei, de lofeliggnende vingene er dekket av skjell-lignende fjær.

Pingviner — det låter litt uvant dette navnet. Og ikke uten grunn. Disse merkelige fuglene, som absolutt ikke kan fly, hører nemlig normalt bare hjemme syd for

ekvator. Og de pingvinene som fremdeles måtte forefinnes i Norge, har nok ikke kommet hit "på egen kjøp".

I august 1936 sendte Landsforbundet for Naturfredning ni kongepingviner nordover med D/S "Neptun". Disse kostbare fuglene som var stillet til rådighet av konsul Lars Christensen, ble fordelt med to par på Røst i Lofoten, to par samt en ungfugl på Gjesvær i Vestfinnmark, etter forslag fra forfatteren Carl Schøyen som hadde fått i oppdrag å ordne med utsettelsen av disse fuglene. Dessverre forlot alle pingvinene etter kort tids forløp begge de nevnte stedene og flakket enkeltvis omkring på kysten. Slik starter artikkelen "Har kongepingvinen hekket på vår kyst?" i "Naturfredning i Norge", årsskriftet 1962-63.

En av rømlingene ble senere fanget i nærheten av Svolvær, en annen ved Stave på Andøya i Vesterålen, og begge ble sendt tilbake til Røst, der de en tid måtte holdes i forvaring da de var i fjærfellingen og av den grunn virket "noe reduserte". Dette var de første dagene av oktober.

Omkring 5. oktober ble en annen av Røst-pingvinene, som virket forkommen under fjærfellingen, slått i hjel ved Horseide på Moskenes av folk som mente det var "en barmhjertighetsgjerning å la den slippe flere lidelser":

Dette at pingvinene ventet fjærfellingen nettopp som de ble satt i frihet, var kanskje også grunnen til at de forstakk seg på hver sin kant.

Når vi unntar at to pingviner har vært sett på fiske i Vestfjorden under innlandskysten nord for Landegode høsten 1936, har det ikke vært hørt noe mer om pingvinene fra Røst. De som ble satt ut på Gjesvær, streifet på samme måte månedsvis omkring og viste seg hist og her på Finnmarkskysten utover høsten. En av Gjesvær-pingvinene, som i januar 1937 var gått på land ved en gård i Gamvik, ble slått ihjel av en kone som mente det var et utyske. Og noe senere ble det skutt to børseskudd etter en annen utenfor Lyngenfjorden av en vettskremt alkejeger. Men dette er også det vesentligste vi har hørt om pingvinene siden de ble satt i frihet.

Desto gledeligere virker det at vi endelig har fått et sikkert bevis for at noen av disse fuglene gjennom hele denne årrekke har funnet trivsel på vår kyst. De her nevnte pingvinene må antakelig være ungfugl etter de kongepingvinene som høsten 1936 ble satt ut på Røst. Vekten forekommer oss i hvert fall forbausende liten.

Naturfredningen hadde forelagt Carl Schøyen en artikkel fra nordlandspresen om et par pingviner som skulle ha vist seg i Vesterålen sist høst, og fikk så saken bekreftet gjennom følgende brev:

"Endelig har jeg fått konstatert riktigheten av de merkelige opplysninger om kongepingvinene ved Breistrand i Vesterålen. Gjennom forbindelser der oppe kom min skrivelse fram til den rette mann (O. K. Lien, Breistrand), og den 11. september 1944 mottok jeg svaret.

To pingviner har slått seg til på "Sandholmen", et fredlyst egg- og dunvær. De er ikke sky, satt helt rolig så han fikk betraktet dem nøye på ca. 20 meters hold.

I den første tid dro de iblant på streiftokter på en fire-fem dager, men da det viste seg at de alltid kom tilbake, håpet han at de ville bli stedbundne og slå seg til ro på eggværet.

Så hendte den ulykken at en fisker fikk en av dem på line, da angelen hadde festet seg i ryggen på fuglen på 6-15 meters vann.

Først fem dager senere ble meddeleren varslet og tok da mål og vekt av fuglen.

Totalhøyde fra nebb til tå	98 cm
Totalhøyde fra nebb til stjert	84 cm
Fra vingespiss til vingespiss over ryggen	113 cm
Nebb	11,3 cm
Totalvekt (etter 5 dager)	4,2 kg

Ved obduksjonen, skriver han, viser faunaen små skjell (sølvs katt). Det skulle bevise at den søker hen til sandbunn, da bunnforholdene her består av sandbunn, mergel og finsand.

Kjøttet var lyst, fett og velsmakende. Den gjenlevende er ikke mer å se, sist den var her, var ultimo mai 1944.

Jeg håper, skriver han videre, at når tidene atter blir normale, må alt bli satt inn på å lokalisere de mulig gjenværende. Skulle det vise seg at dette var unger, ungfugl, er det jo bevist at disse fugler kan akklimatiseres her, og vi kan få en verdifull ny fuglebestand.

Bare det her anførte, er jo bevis nok for at fuglene kan trives her, de har klart seg i en hel rekke av år. Jeg har vært litt engstelig for å knytte Naturfredningens navn til eksperimentet, for det tilfelle at det hele skulle bli uten resultat.

Heretter kan det trygt nevnes, og med ære.

Meddeleren skriver også: — Da det ble kunngjort (lokalt) at disse fuglene ikke måtte forstyrres eller forulempes, ble dette etterkommet av folket her, som er meget lojalt.

Derfor vil jeg foreslå at Naturfredningen gjennom lokalpressen nordpå atter en gang gjør bekjent at pingvinene er strengt fredet på vår kyst.

Det vil sikkert vekke oppmerksomhet verden over at disse kongepingvinene fra Syd-Georgia ikke har trukket nordover til isen, men slått seg ned på kysten i vårt land. At de har klart seg gjennom krigen, er noe av et under".

Sommeren 1938 satte Landsforbundet for Naturfredning ut en ny og større koloni av pingviner på Røst, denne besto av et par mindre pingvinarter, gullpingviner og brillepingviner. Disse pingvinene ble en tid holdt samlet på et område som var gjerdet inn med netting.

Da de ble satt i frihet, svømte de ut mellom Røstøyene og landet på en holme hvor de holdt seg en liten tid. Så forsvant de helt. Også om disse pingvinene gikk det fra tid til annen rykter i pressen. Helt ned mot Stavangerkanten skulle en pingvin ha forvillet seg. Dette siste, viser seg å være en misforståelse, da det visstnok var en lomvie som hadde opptrådt på en litt uvant måte og agert pingvin. Rykter om andre av disse pingvinene er heller ikke blitt bekreftet.

Det vil være av stor interesse at enhver opplysning om pingviner på vår kyst straks blir sendt direkte til "Landsforbundet for Naturfredning i Norge, Observatoriegt. 1, Oslo".

Slik slutter artikkelen i årsskriftet. Men Hj. Munthe-Kaas Lund har flere opplysninger å komme med. Blant annet kommenterer han "obduksjonsrapporten" fra Vesterålen på denne måten:

"Hvis dette var en kongepingvin, er det mest sannsynlig at det har vært en ung-fugl. Vekten er nemlig usedvanlig liten, og opplysningen om at den var velsmakende, tyder på at det ikke har vært en 8-10 år gammel fugl som havnet i gryta. Er

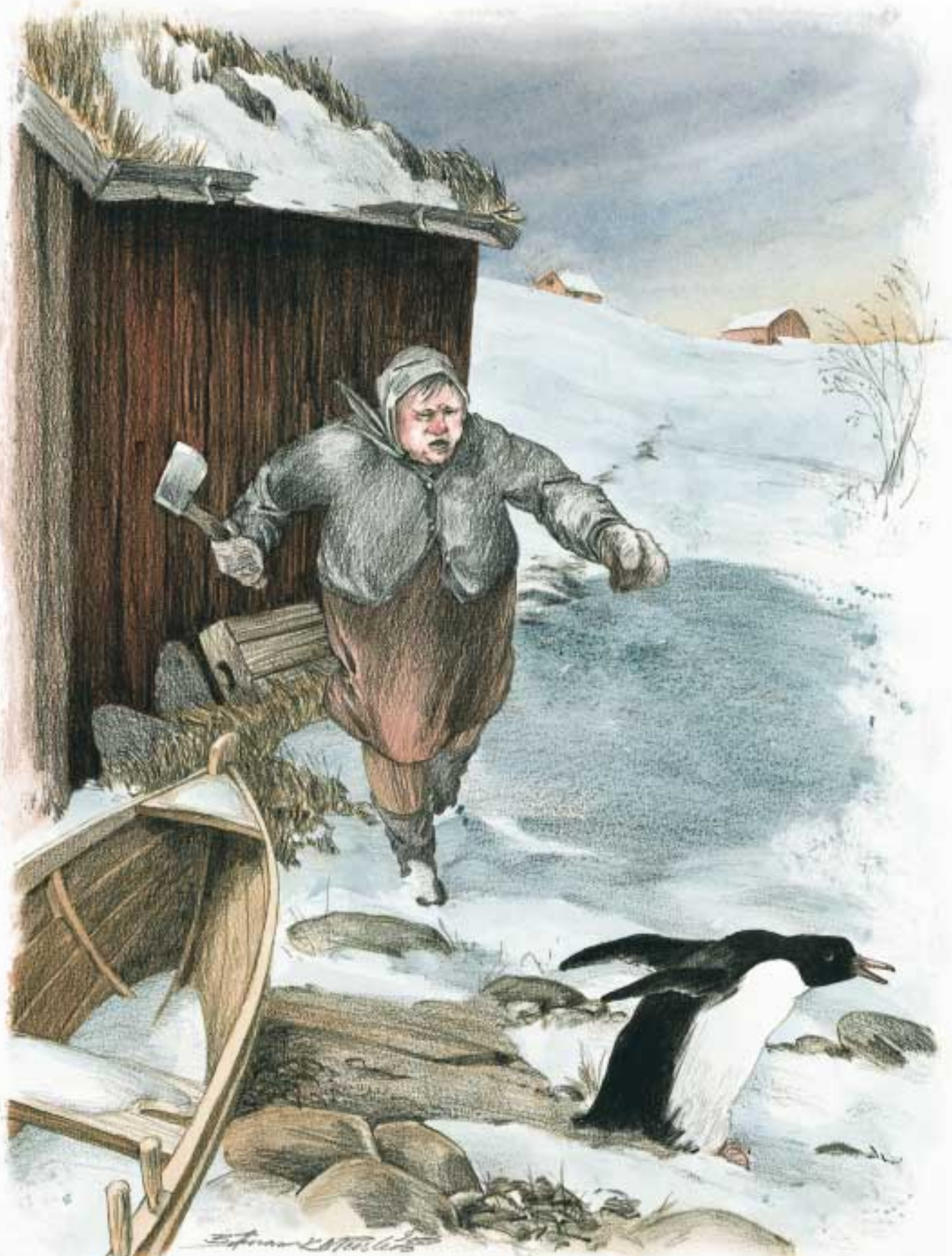
det mulig at dette kan ha vært en annen pingvinart? Ja, det er mulig. Sommeren 1938 satte "Landsforeningen for Naturfredning" nemlig igjen ut en del pingviner ved Røst. Denne gangen var det noen mindre pingvinarter, nemlig gullpingviner og brillepingviner.

I årene fra 1944 til vinteren 1947 kom det meg bekjent ikke noe nytt om pingvinene i Norge. Da ble det sannsynligvis skutt 2, muligens 3 i Kåfjord. Høsten 1948 ble det rikelig med pingvin-nyheter fra Lofoten. "Lofotposten" fikk i løpet av kort tid i oktober vite at 6-7 pingviner hadde besøkt Sakrisøy ved Reine i Lofoten og 3 pingviner hadde besøkt Eggum i Borge. Den ene av disse døde dessverre av noe oljesøl den hadde fått i fjærene. Sund i Lofoten hadde dessuten besøk av en pingvinunge. Den ble forøvrig tatt i pensjon av en mann — og forhåpentlig sluppet ut igjen i fin form.

I 1949 kunne "Vestfinnmark

Arbeiderblad" den 25. februar berette at et pingvinpar har holdt til en 14 dagers tid inne i Komagfjorden ved Gåshopen. Man vet ikke hvor de kommer fra, men de ble observert der inne etter en stormperiode for to uker siden. En fisker som hentet torv på dette stedet, fortalte at pingvinene var ganske tamme, og at han kom dem på nært hold. Avisen slutter notisen med å henstille til folk om å verne om disse sjeldne og vakre fuglene.

Fra Nordland fylke ble det i februar 1949 i "Vesterålens Avis" fortalt at det ble sett

pingviner ved Dverberg på Andøya. Avisen meddeler at: "I nærheten av Waldemar Lager's eiendom ved Dverberg fant to gutter forleden en litt ualminnelig fugl som hadde forvillet seg like opp til riksvegen. — Fuglen ble tatt inn på kjøkkenet til Lager og servert kokt, kald fisk. Og en rask konsultasjon av "Dyrenes Liv" ga sikkerhet for at man hadde for seg en

pingvin. Fuglen ble senere båret ned i fjæra, og har siden ikke vært sett. Pingvinen hører sikkert nok til den stammen som ble satt ut på Røst en del år før krigen".

Dermed slutter egentlig fortellingen om pingvinene på Røst. Etter den tid har man nemlig ikke fått flere observasjoner av disse noe fremmdartede gjestene i vår fauna.

*Ønsket om boklig
lærdom har nok alltid
vært til stede...*

Rektor Riiber og Ramberg Realskole

Hildegard Magnusson

Undertegnede var elev ved rektor Riibers nyetablerte 2-årige realskole på Ramberg fra 1949-51. Disse årene har satt store og positive spor. Av den grunn har jeg lenge ønsket å bringe kunnskap om Riibers store engasjement for videreutdanning for ungdommen i Lofoten til leserne av Lofotboka.

C. N. Riiber var en ekte trønder. Litt av et hell at han vendte blikket "de hundrede mile" mot "mitt" Lofoten og "mitt" Ramberg. Da var han snaut 30 år og gift med sjarmerende belgiske Anne Marie.

Livet lå altså med andre ord åpent for denne vordende skolelederen som med stort engasjement bestemte seg for å gi et kunnskapsløft for ungdommen i Vest-Lofoten. Det viste seg at Riiber var rette

mann for en slik utfordring. Viljen til å øke kvaliteten på kunnskapen i de forskjellige fag, falt i god grojord hos oss skole-elever i Lofoten.

Du valgte rett, Riiber, da du valgte oss. Ikke sant? Rett nok ble du bare her i 4 1/2 år. Du og dine dyktige kollegaer ga oss en mulighet vi ellers ikke ville ha fått. Det ble fine resultat av deres anstrengelser med deg, rektor Riiber, som primus motor. Vi ble så og si fisket opp og opplært i boklige fag, vi fra de ytterste kommunene i Lofoten — Røst, Værøy, Moskenes og Flakstad.

Flaksen førte meg til Avesta i Sverige allerede i 1961 der jeg ganske snart etter giftemålet fikk vikarjobb i folkeskolen der. For å klare jobben, var det nødvendig

å lære nabospråket - og det kunne nok føre til forviklinger. Men den iherdige språkundervisningen jeg hadde fått i real-skolen på Ramberg, gjorde at jeg lærte språket relativt lett. Dessuten var vi av vikingætt, se sitatet nedenfor av selveste C.N.R:

"Min første faste stilling som bestyrer for en liten kommunal realskole i Vest-Lofoten. Stedet, Ramberg på Flakstadøy, hadde jeg aldri hørt om, men det som gjorde utslaget var løftet om en fullverdig bolig. Spennende var det også for Anne Marie og meg å få lære "landet bak de 100 mile" å kjenne.

Man kan i alle fall si at realskolen på Ramberg var en spesiell bygning.

Bildet har vi fått låne av Bergitte Falck.

Da vi kom opp dit ved årsskiftet 1948/49 var skolen i ferd med å avgå ved en stille død. 6 elever var det hele, men da jeg sluttet, august 1953, etter 4 1/2 års energisk virke, hadde vi en 2-årig interkommunal realskole med 50-60 elever og full eksamensrett. Alt første året fikk jeg nabokommunen Moskenes med i et forpliktende økonomisk samarbeide, og dermed kunne jeg skifte ut navnet "Flakstad komm. realskole" med det mer fengende "Vest-Lofoten interkommunale realskole".

Claus Nissen Riiber 1948/49 - 29 år.

Skolemyndighetene ble etterhvert gode støttespillere. Skolebygningen ble pusset opp, og en moderne naturfagavdeling med fullt utstyr installert. Lærere med full utdanning måtte også til om vi skulle få eksamensrett. Det ble en smertefull prosess, og mange derute så på meg som en hensynsløs person. Men det viktigste for oss alle var å få full eksamensrett, og uten kvalifiserte lærere var det umulig.

Men for å få elever til skolen, måtte nok så uortodokse metoder taes i bruk. En instruktiv liten trykksak ble utarbeidet og sendt til alle 7. klassingene i de fire vestligste kommunene - Flakstad, Moskenes, Værøy og Røst. Deretter dro Anne Marie og jeg i påske- og pinseferien ut på verita-

bel vervingskampanje til samtlige skolekretser i de fire kommunene, oppsøkte de lærerne som meget samarbeidsvillige gav meg navnene på de elevene som hadde særlig legning for boklige sysler. I siste omgang oppsøkte jeg disse elevenes foreldre, og i ro og mak orienterte jeg om de muligheter videre skolegang kunne gi deres håpefulle, om skolen, boutgiftene og om de stipendmulighetene som fantes. Elevene kom til skolen, og aldri har jeg undervist så lydhøre og vitebegjærlige ungdommer!

Mange ønsket å fortsette sin skolegang, og sammen forsøkte vi å finne åpninger som førte fram til videreutdanning uten de store økonomiske uttellingene. I dag (1987) sitter mange av disse tidligere elevene i ledende posisjoner. De oppnådde et alternativ til fiskeskøyta. Fremdeles lever menneskene, naturen og naturkreftene sitt liv i minnet mitt. Dere søringer vet ikke hvilke krefter naturen slipper løs i vinterhalvåret. Norges fleste stormdøgn - gjennomsnittelig 30 pr. år, registreres ute i Lofoten, og hva det innebærer for ungdommenes skolevei, skal jeg gi dere en smakebit på. Vi var på vei ut av tettbebyggelsen i grålysningen mot skolen, og nå står uværet rett mot oss. Vi basker og stolper oss fram, men får ikke trukket pusten. Luften vil ikke inn i lungene. Vi må legge oss flate nede på bakken, helst i ly av en veistolpe eller en stein for å få trukket pusten skikkelig. Slik ligger vi på veikanten gang på gang for å få surstoff nok. Vi kommer fram, men svetten siler av oss. Når skolen tar til, er de alle på

plass! Her sitter de, tenker jeg, vaskeekte etlinger av våre gamle vikinger. Viljestyrken og ansvarsfølelse øves under slike forhold".

Her kommer så mine personlige tanker og funderinger. Claus Nissen Riiber opplevde undertegnede både som en streng og intens lærer med stor evne til å lære fra seg i sine fag. Man bare suget i seg kunnskapene i større eller mindre porsjoner, alt fra antikkens Hellas gjennom seklene til 30-årskrigen i det vordende Tyskland. For ikke å tale om den litterære utviklingen som tok fart på Island under vikingtiden, med Snorres "Edda".

Claus fylte tavla med underlige snirkler og sirkler, samtidig som han fortalte for oss i et engasjert og fartsfylt tempo. Han levde fullstendig med i det han fortalte, og vi elever ble dermed gjort bevisste om kunnskapens makt. Plutselig ringte klokka, og vi måtte skynde oss ut — til slutt.

Jeg likte godt språk, historie, musikk og tegning, men har aldri blitt proff i regning. Siden jeg ikke helt behersket alle regningens finesser, må jeg selvsagt ha en eller flere syndebukker. Og det var de jevngamle guttene i folkeskolen som var for raske til å snappe opp matte-problemene — og så ble jeg kanskje avglemt? Så når mattelærer Arne Falck skulle videreutdanne oss 2. realere i geometriens og aritmetikkens mange labyrinter, var jeg ikke alltid med. Det kjentes ikke alltid like bra. Og far Haralds skuffelse var til å merke, når det i min grønne karakterbok i

1948 står med store bokstaver:

"Hildegard er en trivelig og dannet jente, men dessverre står hun meget tilbake i matematikk!" Undertegnet av rektor Riiber. En lettelse var det året etter når den mer rolige mattelæreren Arne Falck selv skrev med små bokstaver: "Har gjort framsteg i matematikk".

For ikke å snakke om når samme impulsive elev fikk låne tobakksesken av klassens oldermann og guru, Bjarne Johansen, for så å skøye med vår dynamiske rektor. Altså stappet jeg esken under rektors stolpute før han kom inn i klasserommet. Men det var ikke passende gjort av 16-årige Hildegard, så jeg fikk en trøndersk verbal salve over meg av den mer konservative Riiber og følte meg igrunnen ganske dum. Men da var det den gode Bjarne som tok meg i forsvar.

I april 2000 skriver samme engasjerte Bjarne til meg fra Narvik:

"Apropos engasjement, Husker med glede de gangene dere unge jenter på realskolen brukte tiden til andre ting enn å lese leksjer, og jeg måtte sette i gang politisk debatt med rektor for å avlede oppmerksomheten — Det var hyggelig å høre at Riiber har det bra, for vi har ikke hatt kontakt siden skolen sluttet".

Videre: "Det er store forandringer på Ramberg etter 1951. Vanskelig å kjenne seg igjen fra "gamle dager". Men femti år er jo lang tid, og verden går videre. Nå er jo også vår gamle klasseforstander, Arne Falck, gått bort. Møtte han for noen år

Et klassebilde forteller ganske mye. Her ser vi Lind Arnold Solstad, Ole Olsen, Torbjørn Nergård, Jens Einar Friis, Toralf Torbjørnsen, Arne Friis, Svein Eilertsen, Asmund Berg, Johan Fredrik ?, Kristen Olai Hardy, Leander Nygård, Tor Arne Torbjørnsen, Ingolf Nilsen, Terje Jusnes, Ølver Eriksen, Birger Bendiksen, Olai Ekrem, Jan Hoseth, Olav Bunes, Eli Eriksen, Grethe Johansen, Grethe Holst, Oddveig Lydersen, Randi Jusnes, Borghild Lenertzen, Inger Anne Rørtveit, Dagny Yttergård, Gerd Mikalsen, Gerd Vestvik, Laura Johansen, Aud Holst, Johanne Stephansen, Ingrid Rørtveit, Margit Rørtveit, Synøve Pedersen, Dora Jusnes, Britt Hansen. Lærerne Arne Øvrevall, C. N. Riiber, Dagfinn Dybvik, Gunnar Abustad.

siden, og det var moro å friske opp gamle minner".

De gamle bildene forteller kanskje mer enn mange ord- og det er lett å bli nostal-

gisk og sveve ut i det blå. Utrolig at det er 60 år siden jeg begynte på skolen — i den nye skolebygningen på Lundegård. Og så er det 51 år siden jeg begynte i 1. real. Skolen ligger i ensom majestet, uten

Det er kanskje lettere å dra kjensel på personene på dette bildet. Bakerste rekke fra v: Kristen Olai Hardy, Værøy, Arne Friis, Ramberg, Ingolf Nilsen, Å, Lind A. Solstad, Fredvang, Thorbjørn Nergård, Ramberg, Asmund Berg, Værøy.

2. rekke: Borghild Lorentzen, Laura Johansen, Inger Anne Rørtveit og Randi Jusnes, alle fra Ramberg samt Oddveig Lydersen, Fredvang og Gerd Mikalsen.

annen vegetasjon i nærheten enn grass og tang og tare etter floa. En pinende vind gnager nesten alltid folk og fe inn i marginen, men den gråmalte skolen har rommet mye lærdom.

Så kom tyskerne — men det er en annen historie. Og nå titter tomme vinduer med vemodig blikk på naturen rundt mens for-

fatterinnen minnes de gode årene. Takk til alle gode lærere, og selvsagt en spesiell takk til ildsjelen Claus Nissen Riiber som maktet å gi oss alt dette. C. N. Riiber dro altså tilbake til sine røtter i Trondheim i 1953. Der virket han som lærer i mange år, før familien flyttet til Lillestrøm der han og Anne Marie nå nyter sitt otium som pensjonister.

*Ulykken hadde skjedd
— og det var med bønn til Gud
vi trådte inn i denne
sorgens bolig...*

Forliset

Reinert Svendsen

"Jeg hadde ikke været længe paa Værøy før jeg fik mærke at havet krævet sine ofre. En av de som omkom straks efter min tiltrædelse av sognekaldet, var gaardbruker Ole Pedersen og hans ældste søn, Markus, der ble borte paa en reise mellem Røstnæsvaagen og deres hjemsted Måstad. Da jeg har en samtidig skilddring av denne begivenhed, skal jeg meddele den her:"

Slik starter Reinert Svendsen, sogneprest til Værøy og Røst fra 1877 til 1881 sin beretning om en hendelse som nok satte sine dype spor i sinnet til en ung teolog. Havet krevde sine ofre, og spesielt var folket i den vesle bygda Måstad lengst vest på Værøy, særlig utsatt. Deres fiskehav var et rikt fiskehav, men det var

strømstridt med tallrike båer og skjær. Fra de stupbratte fjellene kom lumske kastevinder. Så ille var det, forteller historien, at folket i Måstad ikke snakket om at ulykker kunne skje, men hvem som ville bli de neste som "blev paa havet". For folket i den isolerte grenda, var det kun båten som var framkomstmidlet. Rett nok var det mulig å gå over fjellet fra tettstedet Sørland, eller langs fjellsida fra nord-sida. Men dette var vanskelige veier. Enkelte steder var stien så bratt at folket måtte gå i tau, og i Klømra var det hengt opp en kjetting som folket måtte bruke for å fire seg ned eller klatre opp langs.

Hit kom altså den unge soknepresten - og her fikk han møte fiskerfolkets hverdag. Historien nedtegnet han med nøyaktighet, men også med respekt og kjærlighet. Det

Værøy kirke på Nordland.

Gammelt postkort

er i grunnen ikke så mange slike historier som ble nedtegnet samtidig som hendelsene fant sted. Når Lofotboka nå bringer historien videre, er det gjort i Svendsens ånd, men med en noe mer moderne rettskriving. Og slik fortsetter Reinert Svendsen sin historie:

Den 30. november hendte en beklagelig ulykke på sjøen rett utenfor Værøy. En av prestegjeldets beste menn, Ole Pedersen, 53 år gammel, og hans sønn Markus, 26 år gammel, omkom på en reise over havet fra handelsstedet Røssnesvågen til sin bygd Måstad.

Om formiddagen fredag 30. november var det ganske stille vær. Ole Pedersen og

sønnen tok en tomannsbåt, en ganske liten farkost, og rodde over havstykket til handelsstedet. Rundt middagstid tar de fatt på hjemveien, men rodde inn til grenda Kvalnes som ligger på en odde. Her hadde de rorbu sammen med en mann som bodde på stedet. På denne tiden av året begynner det å skumre allerede klokka 3 om ettermiddagen. Halv tre dro de fra Kvalneset, og satte straks seil da vinden nå hadde begynt å friskne til. Vinden var ikke sterkere enn at folk som så den lille farkosten sette ut fra land, mente at de ville være hjemme i Måstad før det ble alt for mørkt.

Imidlertid tiltok vinden med utrolig styrke. Utenfor en odde som de må forbi, er det et farlig område med kastevinder. Her må ulykken trolig ha hendt.

I Måstad ventet man dem ikke hjem den fredagskvelden. Vinden var blitt alt for sterk, og man antok da at en så forsiktig mann som Ole Pedersen ville legge båten igjen og gå over fjellet til Måstad. Man ventet hele lørdagen, men verken han eller sønnen gav lyd fra seg.

Da jeg søndagen etter gudstjenesten gikk hjem fra kirken, så jeg at kirkealmuen samlet seg i små klynger og snakket meget ivrig om en sak som syntes å interessere dem alle. Jeg tenkte ved meg selv: "Det er dog bedrøvelig at man ikke kommer ut av kirken før man står og sladrer".

Jeg hadde nemlig ingen anelse om at det var skjedd en ulykke, og at det var denne som var gjenstand for folks samtaler. Men søndag ettermiddag, da jeg gjorde mine sedvanlige husbesøk, fikk jeg høre at man fryktet for at Ole Pedersen og hans eldste sønn måtte være omkommet. Ett lite håp hadde man fortsatt. Nemlig at han skulle være på Kvalneset hvor de først hadde rodd. Ingen fra Kvalneset var nemlig i kirken. Derfor kunne de savnede fortsatt være der ute, selv om andre ikke visste noe om det.

Da jeg mandagen etter leste med konfir-mantene, fortalte disse at Ole Pedersen og Markus hadde forlatt Kvalneset allerede fredag ettermiddag. Nå syntes det sikkert

Vi strevde oss langs fjellveggen i stupende mørke..

Illustrasjon: Erik A. Eriksen

at de to savnede mennene var forulykket. Da jeg var ferdig med konfirmantene, besluttet jeg å gå den besværlige veien over fjellet til de etterlatte. (Denne veien hadde jeg gått en gang før, da jeg allerede 29. august holdt min første bibellesing i Ole Pedersens hus).

Ole Pedersen hadde mistet sin hustru for 8 år siden. Han hadde fire barn - 2 gutter og 2 jenter. Markus, som nå var omkommet, var den eldste. Det var altså tre søsken som satt hjemme og ventet på far og bror. En voksen datter på 21 år. Hun het Stine. Videre tvillingene Ole og Karen på 13 år.

Da jeg var i ferd med å begi meg til Måstad, kom medhjelperen Nils Pedersen. Da han trådte inn døra, bemerket han: "Jeg var redd presten ville gå ale-ne til Måstad. Men det skal han ikke gjøre i dette uværet. Det er nødvendig å ha en kjentmann med - og jeg er klar til å være følge".

Nils Pedersen kunne fortelle at man nå hadde sikre bevis på at ulykken virkelig hadde skjedd. En mann fra Kvalneset hadde til tross for det umulige været, rodd over til Måstad og fortalt at man i strandkanten hadde funnet en åre som bar Ole Pedersens merke.

Jeg var medhjelperen meget takknemlig over at han ville følge meg på den vanskelige veien. Det var nå blåst opp til en ovhendig sterk, sydlig storm. Vinden var så sterk, at vi under enkelte rosser måtte sette oss ned for ikke å bli blåst utover fjellsida. Turen til fots kunne derfor være forbundet med stor fare. Ikke minst siden mørket nå også kom, og veien enkelte steder var en smal sti som slynget seg i stupbratte lier. På et sted var veien lagt langs en bratt bergside som gikk like ned i havet. Her var det anbragt en jernstang som det var festet et tau som man måtte bruke for å heise seg ned en bratt avsats. Straks vi hadde startet fikk vi følge av en mann som hadde kommet fra Måstad og som nå skulle samme veien tilbake. Vi var altså tre i følget. Vi kom omsider vel fram.

Det var med bønn til Gud at vi trådte inn i denne sorgens bolig. Da vi kom inn, satt den eldste datteren aldeles overveldet av smerte ved et bord. Ved siden av henne satt den yngre søsteren. Broren satt helt sønderknust ved ovnen, helt badet i tårer. Utenom disse tre, var også kirkesanger Rønning til stede. Han holdt nemlig skole i bygda her på denne tiden av året. Noen av slektningene var også kommet til.

Jeg hilste familien med Joh. 11.25, Jesu ord ved Lasarus grav.

Siden erfarte jeg at den eldste datteren bar sin sorg med stille hengivenhet til Guds vilje. For et års tid siden, fortalte hun, var hun blitt vakt til liv i Gud og hadde fått

sin tro. Derfor visste hun på hvem hun trodde.

Hun var den ledende i hjemmet, var sin fars hjelp i alt som angikk husholdet. Med sitt stille, blide og elskverdige vesen hadde hun også innflytelse i videre kretser. Hennes lille bror gråt hele kvelden - ofte så høyt at man kunne høre ham utenfor huset.

Jeg var glad jeg hadde avlagt denne sørgende familien et besøk - selv om det hadde vært strevsomt å komme fram. En av familiens pårørende uttalte også - Ja, nå kom presten just i rett tid.

Det var ikke mulig å dra tilbake samme kveld. Vi måtte altså tilbringe natten der på stedet. Ved aften- og kveldsanden valgte jeg tekster som kunne passe for anledningen - Jesu gråt ved Lasarus grav, Joh. 11.35 og Rom. 8.35 - Hvem vil skille oss fra Kristi kjærlighet. Av salmene sang vi "Velt alle dine veie" nr 185 og "Gud skal alting mage" nr 590 i Landstad salmebok. Etter forholdene er familien i gode økonomiske kår, slik at barna vil bli vel forsørget.

Da jeg reiste fra Måstad den følgende dagen, var vi 4 mann i følge. Vi gikk den samme besværlige veien tilbake, nå i regn og orkanaktig storm. Stine fulgte oss et stykke på veien. Da vi var kommet til det stedet på veien hvorifra hun kunne se odden der faren og broren trolig hadde funnet sin våte grav, stanset vi og noen av følget pekte på området. Med dype sukk

og med tårer så hun utover det opprørte havet som ville hun oppdaget seilet i det fjerne. Også i dag var havet mørkt og truende, og frådende bølger slo mot klippe-
ne. Et ord fra åpenbaringen rant meg ihu, og jeg sa: "Her ser vi dine kjæres grav, men det står skrevet: Havet skal en gang gi tilbake sine døde". Da vi sa Stine farvel med ønske om Guds ledsagelse, utviste hun en sindets likvekt, der ga et velgjørende inntrykk på oss alle. Jeg måtte takke Gud for at han "gjør overflødige end hvad vi bede eller forstaa".

Avdøde Ole Pedersen, Måstad, ble savnet av mange. Han var en sjelden ordensmann i sine anliggende, men han forsto også å hjelpe andre som var kommet i større eller mindre nød og forlegenhet. I tillegg var han en utpreget kristen personlighet. "Han holdt aften- og morgenandakter i sin rorbod i fiskertiden, hvilket er en sjelden skik blandt fiskerne. I kirken,

hvor han hadde sin faste plads, var han en opmærksom og andagtsfylt tilhører".

Slik slutter altså Reinert Svendsen sin beretning om ulykken. Videre kan han fortelle at den yngste sønnen, Ole, ble sjømann, og omkom på havet. Den yngste datteren, Karen, ble gift i Buksnes "hvor hun efter aa ha været enke en tid, blev gift for 2den gang og lever i gode kaar". Den eldste datteren, Stine, dro til Kristiania, arbeidet iherdig med "sin egen udvikling", gikk på "amtskole, dernest paa et lærerindekurs og fik derefter en lærerindepost i Trondhjem under navn Stine Olsen. Men i 1886 intraadte hun i egteskap med styrmand, senere toldbetjent og forfatter Just Flood". Og bryllupet stod hos sogneprest Svendsen som da var flyttet til Veldre. "Jeg har fulgt hendes livsvei, og set at Gud ikke svigter den, som overgir seg til ham".

«Titbits» og «Napps trio»
bringer mange gode
minner tilbake

«Good night, Iren»

Nils Aagaard-Nilsen

Jeg husker festplakatene om dans, hengt opp på posthusveggen på Å:

*Dans på Sørvågen ungdomshus
lørdag klokka 2000
Fin musikk ! "Titbits" spiller.
Kafe
Entre kr 5*

Annonserte fester på Ungdomshuset på Sørvågen på 1950 og 60-tallet betydde forventning. Da kom ungdom og de mer tilårskomne både fra Reine og Å. På den tid var det fest både titt og ofte, for nokka måtte man da ta seg til i fritida!

Ungdom og fest, det hører liksom sammen. Dans, forelskelse, litt drikking og

selvsagt noe knuffing. Storbataljer var det som oftest i vintersesongen med mange tilreisende fesker. Her gjaldt det å forsvare det man hadde! Da kunne det gå noget hardt for seg med både nesebrudd og blåveiser. Det skulle ikke så mye til. Når det brygga opp til nokka, så var ofte ordensvernet på pletten med en gang, eller orkesteret var snar til å berolige spente nerver med smektende musikk.

"Titbits" og "Napps trio" var de to orkestrene som oftest spilte til dans. "Napps trio", forøvrig ledet av Magne Olsen, hadde en slik fengende åpningsmelodi. Da kokte det på dansegulvet. "Titbits" hadde også mange flotte slagere, men jeg tror "Der bjørkorna suser" tok prisen. De som var med i "Titbits" var følgende: Reidar Johansen (trekkspill), Haftor Arne Rasch

(trompet), Johan Ingvald Aagaard-Nilsen (gitar, en Høfner-gitar) og Eirik Arntzen (slagverk). Johan Ingvald var vokalisten i bandet. Jeg ser de for meg der de sto på et knøttlite podium og dro i gang den ene flotte melodien etter den andre. Alltid kjempestemning.

Musikken betydde nesten alt. Når vi en sjelden gang ikke fikk et band til å spille, så kunne vi ta med en platespiller og datidens idoler ble flittig spilt. Hvem glemmer vel Elvis, Ricky Nelson med "Hello Mary Lou", Pat Boone med sin fløyelsmyke stemme og "Love letters in the sand" og Connie Francis. Billy Vaughns orkester og James Last husker vi alle med sine smektende og romantiske melodier. "Sail along silvery moon" og "Seemann". Til disse melodiene banket alltid forelskede hjerter litt heftigere.

Ofte kunne festen vare til i 3-4 tida, og når "Save the last dance for me" og "Good night, Iren" tonet ut i lokalet, var det som sild i tønne på dansegulvet. Vi forsto at snart var det over. Dempet belysning, dansende kinn mot kinn, med et ønske om at siste dans måtte vare evig. Jeg tror mange kjenner seg igjen... Romjulsfesten var det alltid noe spesielt med. De av ungdommen som hadde vært borte hele høsten på Realskola på Ramberg, eller førstereisgutter, var endelig kommet hjem igjen etter lang tid hjemmefra. Vi ungdommer fra Å hadde gjerne et "før-fest-treff" før vi bestilte

drosje hos han Eiliv. Jeg kan ikke skrive denne artikkelen uten å nevne Eiliv Molid fra Å og drosja hans, Karstein Johnsen var hans medhjelper når det var som mest hektisk. Mang en tur hadde vi med Eiliv og Karstein, og når det var frost og gnaller, var det godt å kunne sette seg inn i en varm drosje. Der lot vi feststemningen krype inn over oss, og bilradioen, som sto på Radio Luxemburg, vartet opp med Don Gibsons "Sea of Heartache" og "I can't stop loving you". Der satt vi en gjeng forventningsfulle og uovervinnelige, uimotståelige Don Juaner. Lettere oppstiva av hjemmelaga vin, eller kanskje det som sterkere var?

Vel framme var det å få billett og så fort som mulig komme seg inn i festlokalet. Der var det allerede stor stemning. Flagrende volangskjørt, stivpynta og slipskledde gutter. Flørtende blikk som ofte endte i et lite bukk når "Titbits" sendte tonene fra "Seemann" ut i lokalet. Her og der satt ei jente veggpryd, en gutt som allerede tidlig på kvelden hadde fått litt for mye innabords, satt og halvsov i en krok. Ordensvernet fulgte med.

Det er jo ikke så rent sjeldent at når folk fra forskjellige bygdelag møttes på slike fester, oppsto det en del knuffing og kanskje det som verre er. Slik var det før også med bataljer der det kanskje bare gjaldt å måle kreftene eller et skikkelig basketak der en nese kunne omkalfatres, en blåveis eller hovne lepper. Slåsskjemper har det alltid vært.

Det er imidlertid en episode jeg aldri vil glemme. To kraftkarer fra Sørvågen braket sammen til en skikkelig holmgang. Her var det ikke snakk om brutal framferd, men rett og slett måling av krefter. Som to gladiatorer tørnet de sammen, store og kraftige og nokså likeverdige. Der sto vi og fulgte spent med. Litt engstelige var vi også, kan jeg huske. Av de to festkledde herrer var det etterhvert bare kvit-skjorta igjen på kroppen og knapt nok det. Ordensvernet sto noe avventende og blandet seg ikke inn i bataljen. Folk sto i ring og fulgte med. Aktørene stønnet og peste, blodrøde i ansiktene. Det tok på, og etter hvert tok også kreftene slutt hos de to. Da skjer det som jeg ikke kan glemme. De tar begge tak i skuldrene på hverandre i et forsøk på å få motstanderen i kne. Alvorlige krefter er i sving. Avrevne skjorter og overarmer som en lårmuskel. Hvem må gi seg? Et øyeblikk er det som tilskuerne ser at den ene begynner å få en ørliten knekk i knea. Men begge er mo i knehasan. Og så kommer det store øyeblikket. Sakte, sakte, men sikkert går begge ned i knehøyde. De hiver etter pusten, og omfavner hverandre som om ingenting hadde hendt. For et syn. Ordensvernet kunne puste lettet ut. Med de to bar det så opp i kafeen i andre etasje for å ta seg en kopp kaffe eller ei flaske øl.

I kafeen gikk salget godt. Øl, kaffe og varme pølser gikk unna. Hvis man hadde blitt for kaut og uforsiktig og bedt jenta opp til en kopp kaffe og en pølsebit, kunne det nok svi for en slunken lommebok. Rundt om på benkene satt folk og små-

pratet, noen mer høylydt enn andre. Fra danselokalet hørtes lyden fra smektende musikk, denne gangen en Elvis-låt. Man ante fred og ingen fare. Men plutselig skjer det. Et hyl — og en festdeltaker kommer ned trappa i en faderlig fart. En i fra Reine hadde yppa seg for mye, men møtte sin overmann i en kar fra Tind. Hodestups bar det så ned trappa, og ordensvernet sørget for den videre transporten for hertingen. I dag synes vi det er artige minner fra en tid da lensmannen trengte flere dager fra Ramberg til Sørvågen om noe kom på. Og da var som oftest sårene grodd.

Klokka nærmer seg tre, og romjulsfesten er snart over. Ordensvernet har allerede blunket med lyset en gang, et signal om at snart var festen slutt. Siste melodi fra orkesteret — "Good night, Iren" . Ordensvernet blunker en gang til med lyset, men tradisjonen tro hørtes et uni-

sont rop "berre ein tel". Musikken som nærmest har stått på i ett, hiver seg over instrumentene og liksom i en døs hører man — "see you again".

Så er det ut i desemberkulda. Hadde vi frakk på? Nei. Noe på hauet? Nei. Enn godt med undertøy? Nei. Enn på føttene? Små spiss-sko som så vidt holdt deg på beina. Som vi fraus der vi ventet på drosja. Drosja var en velsignelse for oss fra Å som hadde lang vei hjem.

Heimturen var gjerne et antiklimaks, trøtt og maroder gjaldt det å komme seg ubemerket inn og opp på loftet. Liste seg opp loftstrappa som alltid knirket når den ikke skulle gjøre det. Så krøllet under dyna med en liten reiseradio som dempet — alltid dempet — kunne formidle søt musikk fra Radio Lux. Til søvnen kom krypende

*De svære kaiarbeidene
har preget arbeidslivet
i Stamsund*

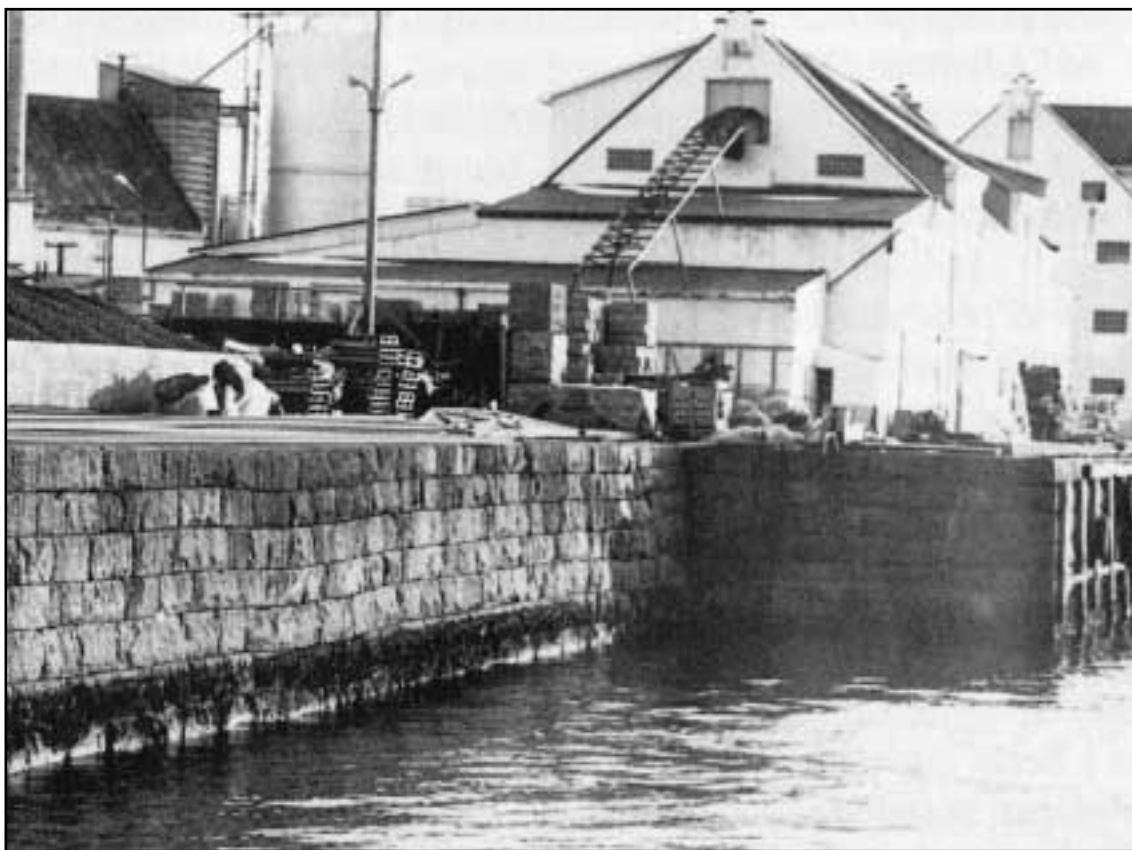
Ei vanskelig tid

Einar Fyhn

Mellomkrigstida var ei vanskelig tid for folk i distriktene. Det var lite arbeid å få — av slikt arbeid som kunne gi penger mellom hendene. Noen kroner fra Lofotsesongen, litt heimefiske, eller kanskje nødsarbeid til et par kroner dagen på en vegstump — for mange var det all deres fortjeneste gjennom året. Familiefolk hadde store vanskeligheter med å greie seg, og det var smalhans i mange heimer. Tusener gikk arbeidsledige. På den tid var det ingen registrering av dem som ikke hadde arbeid, og vi vet at trygder var et ukjent begrep på den tid.

På den tid var familiene store. Vi kjenner ordtakingen om at "onga e fattigmanns rikdom". Det var mange munner å mette, og det hendte nok at magre brødsiver måtte rasjoneres.

Folk måtte være om seg for å få arbeid. Noen reiste til Sør-Varanger, andre til annet anleggsarbeid langt borte fra heimen. Men her i nordre Nordland tok det til å gå tiender om at i Stamsund, hos "han Johansen", var det arbeid å få. Nokså mange drog da hit. Disse tilreisende arbeiderne var for en stor del ukependlere fra nabobygdene, mens noen tok med familien hit. Felles for dem alle var at de ikke hadde hus på ryggen, og de blei da tilbudt hus i firmaets leiligheter og rorbuer. Boligstandarden var nokså lav i den tid, og særlig ille var det for dem som måtte bo i den tids gamle rorbuer. De var lite skikket som helårsboliger, og det var nok dem som sleit vondt. Men selv om husleia var relativ lav, så blei først og fremst DEN trukket fra den beskjedne månedslønna. Og de som bodde i væreie-

rens hus hadde plikt til å handle i hans butikk. Og alltid var økonomien i ubalanse. Arbeiderne hadde i det hele en ufri tilværelse. Og derfor ble det også slik at foreningens lønnskamp også var en frihetskamp. I tillegg til bedring av lønningene, ble det også krevd — og gjennomført — ordning med ukentlig utbetaling av lønn, slik at arbeiderne kunne stå friere når det gjaldt handel ogandel.

Den som har hatt si ungdomstid i trettiåra, og godt kan skjønne hvordan det var, kan muligens ikke gi et helt korrekt bilde av Stamsund-arbeidernes levekår. Så kan vi vende oss til en av dem som sjøl har opp-

Det som særpreger havnepartiene i Stamsund er de gigantiske anleggsarbeidene som er utført med de murte steinkaiene — anslagsvis 13- 1400 meter ialt. Det man kan se av kaiene overvanns, er bare en del av byggverket når man vet at det på laveste lavvann på enkelte steder er 18-20 fot dypt. Dette er også anlegg som praktisk talt er vedlikeholdsfritt. Etter dagens verdi representerer dette anlegg for flere hundretalls millioner.

levd hvordan forholdene var, og hvordan det kunne være å forsørge en familie på den tid. Edvard Odden begynte å arbeide i Stamsund i 1928, og han har gitt et tids-

To typiske representanter for de gode gamle steinarbeiderne i Stamsund — Hilmar Karlsen og Peder Leivik. Utstyret er nå blitt mer moderne, her ser man jo sogar boremaskin. Det var handboren og feiselen som var de vanlige redskapene i den første tiden.

bilde, sett fra arbeidernes synsvinkel, i en tale han holdt i 1974, da LO feiret sitt 75-årsjubileum, og han fikk gullnåla for mer enn 25 års medlemskap. Han hadde da vært medlem i nærmere 41 år. Vi tar med noen avsnitt av talen, med hans tillatelse:

"Før organisasjonen fikk opprettet en overenskomst, var det jo ikke tale om kontant lønning, slik vi kjenner det i dag.

Det var månedlige oppgjør, og i angjeldende måned handlet man på bok som det het. Det vil si at man fikk varene i butikken hos firmaet. Disse ble så skrevet opp i to bøker, nemlig firmaets bok og kundens kontrabok. Den som hadde familie av litt størrelse, så praktisk talt ikke penger... Det var også en annen side ved dette, nemlig at når man ikke fikk utbetalt penger så var man helt avskåret fra å kjøpe noe i det frie marked, som jo naturlig nok kunne være noe billigere...

Våren 1928 begynte jeg i arbeid hos firmaet og såvidt jeg husker var timelønnen allerede dengang gått ned til 50 øre, men den gikk ytterligere ned og nådde vel lavmålet rundt 31-32 med 40 øre pr. time...

*Stamsund indre havn ca 1975.
Havnearbeidene er nå stort sett avsluttet.*

Det ble nok i stillhet snakket litt om å gjøre et forsøk med organisering, og her forekom det enkelte sporadiske forsøk med arbeidsnektelse, men det førte selvsagt ikke til noe. Bedriften kunne nok vente til arbeiderne var sultne nok og kom igjen...

Den virksomheten som mer enn noe annet preget arbeidslivet i Stamsund i tjueårsperioden fram til den andre verdenskrigen, og i alle fall den som satte de varigste spor etter seg, var de svære kaiarbeidene.

Alt i 1918 begynte arbeidet med dampskipskaia, og det var et storarbeid som

varte i flere år. I 1926 var kaia — med det store kaihuset — ferdig. Denne kaia var begynnelsen og seinere fortsatte det innover og østover, slik at i dag har Stamsund omkring 1.300 meter steinkai. Kaiene i Stamsund er en severdighet, og mange av dem som reiser langs kysten med hurtigruta, benytter tida i Stamsund til en spaseretur langs disse berømte kaiene. Det skulle være en kar som lot falle en bemerkning om at "det er nesten som pyramidene i Egypt!"

Og de mektige steinkaiene er virkelig et imponerende byggverk som det neppe hadde vært mulig å bygge under nåtidens forhold og med nåtidens prisnivå. Her er tusener av nøyaktig tilhogde granittblokker. Og når en ser kaiene fra sørsiden, så må en alltid huske på at selv ved fjære sjø er det mye en ikke ser. Kaiene er solid fundamentert på selve fjellgrunnen. En betydelig del av kaibygginga var undervannsarbeid, og der er slik dybde på det meste av kaistrekninga at ganske store båter kan legge til. Kaimurene er fagmessig utført, og blokkene butter sammen i forband så de holder hverandre på plass. Der er verken jernbolter eller mørtel eller andre bindemidler som holder steinen fast, bare blokkenes tyngde og murenes nøyaktighet. For dette er fagarbeid! Det er vanskelig å nevne navn på disse murene som har etterlatt seg slike gedigne og evigvarende byggverk. De var nokså mange, og det var ingen skarp grense mellom det toppsjikt av fagfolk som ettertidens mennesker nevner med ærefrykt i stemmen, og alle dem som kunne nesten like mye. For på alle trinn i arbeidsgangen fra fjellknaus til ferdig kai, var det krav til dyktighet og nøyaktighet - og ansvarskjensle.

Transportarbeiderforeninga kan være stolte av disse steinarbeiderne. I bokstavelig forstand skapte de selve fundamentet for stedet Stamsund, for liv og virke, og for kommunikasjon utad og innad.

Det heter i et ordtak at "tro kan flytte bjerger". I virkelighetens hverdag skal det mer til. Gubben hadde trua — og framtidsvye-

ne — og uten disse blir intet byggverk skapt. Men det var stein-trellene som med beinhardt blodslit flyttet knausene og ryddet plass for Stamsund.

Selve arbeidsredskapene har endret seg lite gjennom tidene. Steinblokkene i Stamsund blei kilt ut med handredskap. De fikk sin endelige form og finpuss med sett og slegge og handmeisel, og de blei transportert og kom på plass uten maskinkraft og moderne arbeidssparende innretninger. Så kan en spørre hvorfor byggheren var noe reservert når det gjaldt å ta i bruk de tekniske innretninger som fantes også før krigen. Det er ikke lett å svare på, men det ligger vel noe av forklaringen i dette glimtet som Eilif Johansen gir oss av hverdagslivet i Rokkvika:

"Da va ein gang uti Råkkvika, di sto mæ sånt steinarbei. Mange sto der å høgde stein te kai. Han Hilmar Karlsa va sånn ein finhøggar på stein. Han ha' fem øre meirr før timen, han va så flenk me sånn ekstrapussing på steinen.

Så kom der ein reisende ilamme han Johansen, ein fin majnn me sånn liten koffert å greier. Så høre vi han sei: "Men dette, Johansen, det går ikke, det er jo oldtiden å stå og bore med hånd og pusse på steinen på denne måten". "Hva er det du sier?" sei då Gubben - "Ja, vi har nu fått inn boremaskiner som kan gjøre arbeidet mye lettere". "Hva skal jeg med dem?" spør Gubben. — "Ja, en slik maskin kan bore for 3-4 mann". — "Ja, men skjønner De ikke det. Hva skal da

mine arbeidere gjøre dersom jeg kjøper en slik maskin?" Han va opptatt a de, han. Han såg viar', han likt å ha ein masse fålk i arbei, at da va versomheit all sted. Du veit, han va klar over meir enn mang' ajn- nar, at det gjeldt jo ikkje berre sjølve arbeide, men han levert' vara te fålka å te familian demmes, — å han fekk jo huslei' å tjænt på dæm på dejnn måten. — Å han sælt brænsel te dæm - - -"

J. M. Johansen hadde nok, ved sida av den landsfaderlige omsorg for folkene, også sterk sans for ringvirkningene. Etter hans oppfatning ville nok ikke bare folke- ne, men også han sjøl, tape på en industri- ell revolusjon i Rokkvika.

I trettiåra var det så trangt om de kronene som blei brukt til investeringer, at det måtte pines størst mulig arbeidsinnsats ut av hvert øre som gikk til lønninger. Slik var det på alle arbeidsplassene i denne perioden, også i Stamsund. Det blei satt store krav til arbeidstempoet, krav som nåtidens yngre arbeidstakere neppe kan forestille seg. Den som skulle være arbeidsformann, kom i ei vanskelig dob- beltstilling. "Ovenfra" kom det krav om tempo og effektivitet, og formannen kjen- te seg presset til å drive arbeiderne til å henge i til det ytterste. Så det var naturlig at han pådro seg arbeidskameratenes mis- nøye over at han var så ivrig i tjenesten - at han gikk arbeidsgiverens ærend. Det kunne føre både til spitord og bitterhet. Selv om formannen heller ikke sparte seg sjøl.

I Stamsund var nok denne situasjonen nokså karakteristisk. For det var press i Stamsund. Gubben satte store krav til arbeidstempoet og forlangte at folk var opptatt hele tida med den jobben de var satt til. Traff han noen utenfor de regle- menterte turer, måtte vedkommende gjøre rede for seg. Riktignok var det kjent blant arbeiderne at han heller ikke sparte seg sjøl. Men han var overalt, og til alle tider, når det foregikk arbeid. Det var nok ikke alltid populært blant arbeiderne at Gubben kunne være på plass før klokka sju om morgenen, og at han var så alle- stedsnærværende. Han skaffet seg alltid oversikt over det som foregikk rundt bedriftene, og han kjente sine folk. Så han noen som sluntret unna, og det hendte nok, kunne ordene falle både harde og skarpe.

Til vanlig hadde han sine faste runder, og de foregikk omkring klokka elleve og halv fem. Det visste alle, og rundt om på arbeidsstedene i bedriftene var der en høyst forklarlig interesse for Gubbens vandringer. Var han i vente? Og — i så fall — hva slags sinnsstemning var han i? Man visste at dersom han var i godlag, hadde han for vane å gå med hendene på ryggen og tulle tomlene rundt og rundt. Og derfor kunne en samtale mellom arbeiderne være slik:

— "Ha' dokker sedd Gubben i dag?"

— "Ja, han gjekk førbi her
førr ei stujinn sia"

— "Såg dokker om han tulla tomle?"

Nå var det ikke alltid han var så lett å

Stamsund havn ca 1930. I forgrunnen Myrodden før kaiene ble bygd. Nå er dette kaiområde for Lofoten Trålrederi AS.

beregne. Arbeiderne kunne ane "fred og ingen fare", men så var han plutselig der.

Slik var det en lørdagskveld da noen arbeidere var opptatt med å presse tørrfisk. Det var om sommeren, været var fint, og man var av den oppfatning at Gubben var på besøk hos sønnen som hadde sommervilla oppe i Hellhaugen, godt og vel 3 kilometer unna. Karene

drev på, og på den den tid var det slik at man kunne merke at lyset blinket når de hydrauliske fiskepressene blei koplet til. Praten gikk livlig, og rett som det er sier en: "Nei, ka dokker trur Gubben gjer i kveld?" En annen svarer: "Å, han sett vel oppi Hellhauen og ser på lyse, om vi press". Han hadde ikke sagt ordene før Gubben står bak ham og sier: "Å, jeg ser nok om både du og de andre slubbertene arbeider."

Men det skapte respekt hos arbeiderne at han var slikt arbeidsjern som ikke sparte

seg sjøl. Han var jo deres herre, og herre i dobbelt forstand! Både han og hans omgangskrets tilhørte en annen sosial gruppering, og fra væreierens reiser og fra hans selskapsliv kunne det lekke ut små glimt som fortalte om herskapelig storhet og som kunne varme almuen og nære deres dagdrømmer. Duft av fine sigarer, glimt av et hvitt skjortebryst — og det pikene kunne fortelle om servisene! Og om serveringen - - ! Du — som det kunne smake av avstand og storhet. Men når så væreieren - herren i Stamsund - kunne servere en flåkjefte replikk, eller han i folkelige og lettfattelige vendinger tok for seg en arming i guanodungen, så kom han dem nærmere, og de følte at han, tross avstanden, hørte heime blant dem.

Det kan ennå glede arbeiderne i Stamsund når de gjenforteller replikkvekslinga mellom Gubben og en av de gamle og kjeftesterke:

Gubben: "Drag deg heim til Kartfjorden og arbeid, din slubbert!"

Arbeideren: "Ja, der har eg arbeid åt deg og"

Den samme karen kom en annen gang til Gubben med et vognehjul og spurte om han kunne gå til firmaets smed og få laget skoning til det. Ja, det var nå i orden. Etter noen dager kom han og spurte hva han skulle betale for arbeidet. "Ta hjulet og kom deg til Kartfjorden med det, din storkjefte!" var svaret.

At det også var mjukere kjensler under det barske og utilnærmelige ytre, hører med til bildet av den væreieren som var transportarbeiderforeningens mest betydelige motpart.

Gubben fikk en dag se at en av guanolempene hadde ei skjorte som var så sundflerret at lørvene hang og slang. Det var ikke hans stil å bemerke noe om slikt. Men da arbeideren kom på brakka om kvelden, lå der ei fin og fabrikkny skjorte på plassen hans.

Gubbens lange kontordager var velkjent. Eilif forteller om en gang han og noen av arbeidskameratene kom trøtte og slitne — og skitne — fra overtidsarbeid en sein kveld ute i fabrikk. På hjemveien gikk praten om løst og fast, også om den store sosiale forskjellen i samfunnet, der noen hadde korte og lette arbeidsdager i reine og fine omgivelser, mens andre måtte — slik som dem — arbeide lange og slitsomme dager til endes. Klokka kunne vel være godt og vel elleve da, og de gikk der og syntes synd i seg sjøl, og kjente seg som samfunnets stedbarn.

Så kom de forbi kontoret, der var det lys, og Gubben satt der, i fullt arbeid. Da blei det litt stillere i flokken — også arbeidsgiveren kunne ha lange og slitsomme arbeidsdager - - -!

*Når vårsola begynner
å varme, får Lofotkarene det travelt
med å dra heim...*

Fisket slutter

Andreas Markusson

"Skreien" gikk austover med doryen på slep. Tore sto til rors.

Så soltindrende vakker kunne Lofoten være. Den taggete fjellveggen, fra hav til høyeste topp — snøkvitt så det skar i øynene, med et flåg som blåsvart flekk her og der. Landet kom så nær i den glassklare lufta. Han sto der og fulgte med øynene heilt til Lofotodden og Mosken og Værøy, og på den andre siden av Vestfjordgapet — Landego og den lange raden av mektige innlandsfjell. Det var ikke til å tro at de var ti mil unna.

Og inne i denne rammen av snøkvitt, soltindrende fjell-land lå Vestfjorden, blank og blå og rolig. Ei aldri så lita austakjøla og nå og da ei svak dønning.

Som en skog av master tegna flåten seg

mot synsrande. Den lå der som en brun mur bortover havet. De hadde rektig samla seg borte på Hopsteigen, tenkte Tore. Han hadde visst rett han som skreiv i bladet i vinter at intet annet sted i verden kunne en se så mange fiskefarkoster på så lite område. Det var jo rimelig. Her var det nå samla de fleste båtene fra Skrova, Svolvær, Kabelvåg og Hopen. Og hit strømte de nå fra væra vestafor. Det var snart halve belegget — en 2-3 tusen båter og 8-10 tusen mann kunne en sikkert regne.

Ja, var her nå bare noe å få, så var det bra. Vestpå var det smått. Og uværet hadde herja stygt. De fant ikke igjen mer enn

Fisken sløyes.

Ukjent fotograf.

halvparten av det bruket som sto ute.

Det bar austover mot båtkula. Ottar kom og tok roret, og karene kom på dekk. De hadde vært nede og drukket kaffe og spist mens de gikk austover. Noen beit seg ei skrå og noen fant tobakk og papir og rulla seg en sigarett. Det var enda for tidlig å sette. Så tok de til å egne ny setning mens de venta.

Med sakte fart kroka "Skreien" seg fram gjennom båtkula. Det var mest båter som dreiv med juksa og snik. De fiska slett ikke så verst, men det storfisket det gikk rykter om vestafor, var det ikke tegn til. Det ble vel her som der, en mann og en stakkar. De gikk der ei stund og loverte att og fram mellom båtene og venta. Så fann de seg en høvelig plass og satte bruket og gikk opp til Svolvær.

Godværet holdt seg. Og hver morgen når signalet heistes kl. 6, gikk flåten ut, og først når dagen gråna mot kveld, stevnet den inn mot land. For turister og andre som sto på land og så, fortonte det seg som en sky av blanke, grønne og røde stjerner som nærma seg.

Men fangstene var svært ujamne. Hadde en kommet borti en fiskeklepp ei natt, strømte båtene til og dynga den flekken ned med bruk så fisken skaut seg, og neste morgen var det svart hav. Så var det å prøve og finne ut hvor den nå hadde gjort av seg og prøve der.

Og dagene gikk, og igjen ble det søndag.

Tore og Alfred slang en tur opp i byen. Gatene var fulle av folk. En bred straum som seig att og fram og var så tett at den var nesten umulig å komme igjennom. Kafeene var fulle. På et hjørne sto han Blind-Fredrik og spilte gitar og munnspill samtidig. Munnspiilet sto fast i en stor bøyle på gitaren. Når refrenget kom, slapp han munnspiilet og sang siste refrenget på sin grammofonslager. Nå slo han an noen akkorder, og så stemte han i med klar, sterk røst:

*Ifra Tromsø opp til Lyngen
reiste jeg i nitti ni.*

*Lett om hjertet, glad i sinne,
men ulykken ramte mig.*

Og så fulgte beretningen vers for vers, om lampa som sluktes nede i den mørke gruvegangen, og om skuddet som gikk.

*Begge øyne ere blinde,
høyre hånd til intet er.
Veien kan jeg ikke finne,
uten en ved hånden er.*

*Tenk udi en sådan alder,
en og tyve år jeg var,
nu i mørket må jeg vandre,
til jeg legges i min grav.*

Folkestraumen stansa og stilna. Det var underlig å høre et menneske stå der og synge si eia sørgelige livssaga. Og det klang tett i bøssa, da gutten som fulgte ham, kom forbi.

Tore og Alfred dro videre. Røde Kors,

På Krambua i Svolvær.

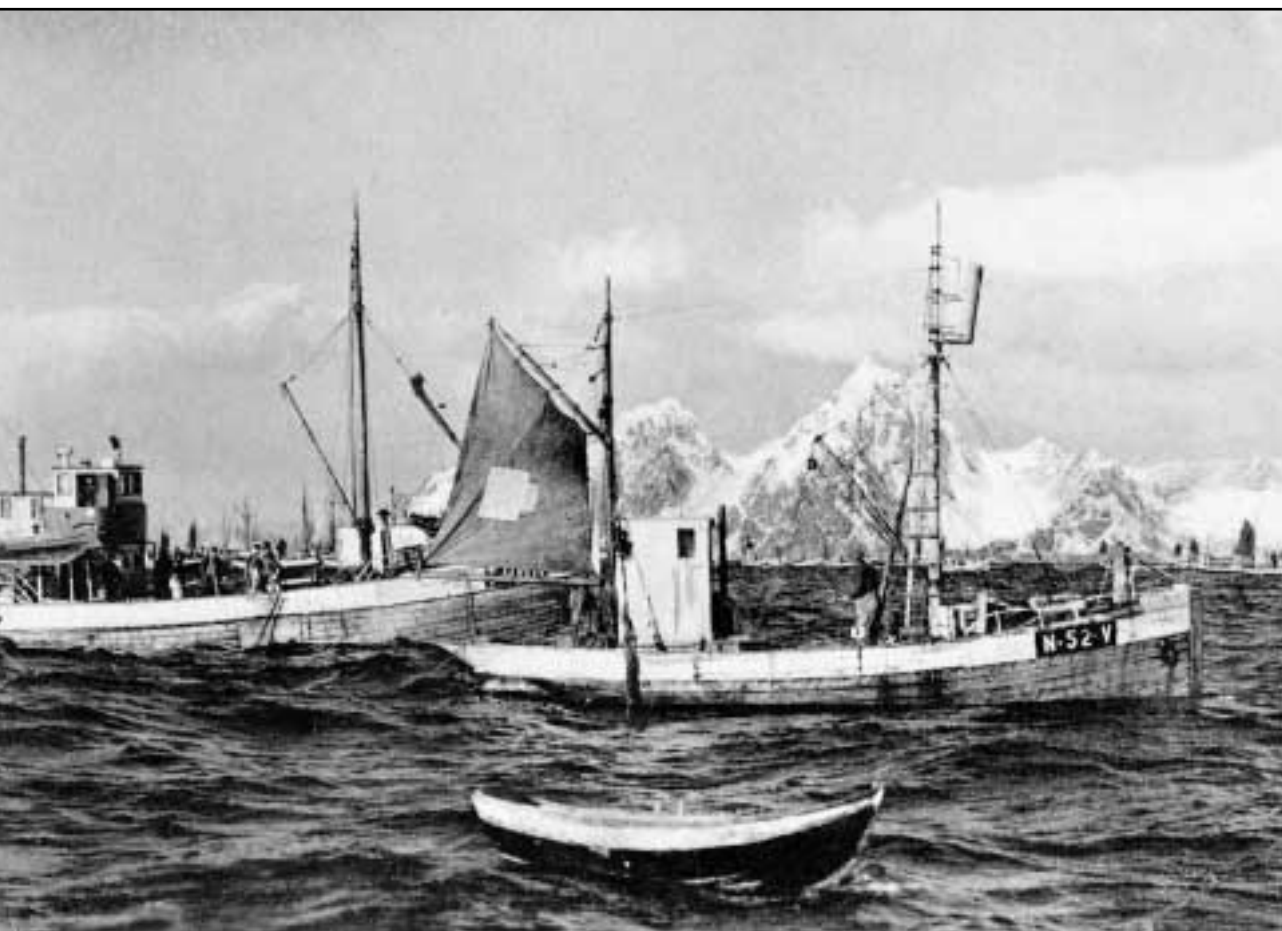
Gammelt postkort.

Indremisjonen, Frelsesarmeen hadde basar. Utafor kinoen og teltet med skytebanen var det kø. Et par kassehandlere var der også, men dem hadde det forresten blitt færre og færre av med åra. Og ut og inn på Hotellet gikk handelsreisende og alle slags agenter for forsikring både av dette og det hinsidige liv.

Lofoten var bestandig seg sjøl lik. Alle

strømte til og skulle ha lott. Og nå som i alle tider. Fiskeren, han som satte liv og krefter inn, han fikk minst.

For hver dag ble fangsten mindre. Fisken var på utsig. I Austlofoten gikk fiskerne og venta og spurte tiend om han skulle sette under land vestafor med det samme han strauk. Men dagene gikk, og det så ikke ut til det heller. Forresten var det nå så langt lidd at det ikke var noe å flytte

Lofotflåten — og en gang verdens største torskefiskeri.

etter om der kom tiend om en fiskeklepp. Og enda kunne en slumpe til å få riktig pene sjøver. Så fortsatte de å drive der de var.

Og sola kom høyere på himmelen for hver dag. Og dagene ble lange og lyse. Og om han nå enda kunne ryke opp med fokk og kov som på svarteste vinteren, så kunne han da være riktig varm på stille soldager. Det var kommet vår i lufta. De satt i båtene sine ute på havet og kjente

det. De merket det når de kom i lugaren og i bua. Klærne var skitne og stompen muggen. De merket det på så mange måter at det lei på tida. Og i all stillhet tok de til å telle dagene. Det var snart påske. Den kom nå forresten så uhøvelig i år. I tidligste laget var det å reise heim. Men det var likevel så langt på tida at det kunne være svart hav om ei vekes tid. Så hadde de ligget her heile den lange helga og fortrolles til inga nytte. Og attpå ergrelsen over at de hadde gjort det. Men for de så heim og de som var igjen gjorde det godt etter helga, var nå også det harmelig. Nei,

det var ikke godt å gjøre. De gikk og tenkte og spekulerte og sa ikke noe og ble sur og tverr. Alt var nyttelaust og vrangt og umulig.

Det var lengsel og sakn av så mange slag som hadde samlet seg i hop gjennom vinteren, og nå mot slutten slo ut i en slags feber. Heimfarsotta hadde tatt kallan. Tirsdag i påskeveka orka ikke Ole det lenger og spurte Ottar rett ut: — Er det meininga at vi skal ligge over helga? Han sto der på dekket i solskinnnet og var så pussig harm og redd at de måtte storflire.

— Javesst kan du skjønne det er meininga, erta Tore. — Det var slett ikkje dårlig med fesk idag. Vi kan jo ikkje slutte medt i fisket og fare heim til kjerringa. — Hold kjeften din! Eg spurte høvedsmannen og ikkje deg, beit Ole arg. — Du skal vel vestover i helga, forresten finn du deg vel snart ei larpa der og, din hurtigfriar.

Ingenting gikk så stilt at det ikke spurtes.

— Ja, det var det om vi skulle slutte, drog Ottar på det. De sto spent alle mann og venta på svaret. — Det kan kanskje bli et par uvesse sjøver, og nokken øra klatra man bort i helga. Og kvinnfolkan treng tida før å få oss ferdig til finnmarkstur. Så eg tenkjer vi fer i måra når vi har drie og gjort oss ferdig.

Det skulle bære heim! Det ga så varme tanker og store løfter. Der kom nytt liv i karene. De ga seg til å ordne bruket alle mann. Iler ble hespa opp, og lina kom på

klaven og ble hengt i vantet til tørk. Det var synd å se hvor forsarva bruket var, med avskjerknutar og gnag. Nå og da en stubb med et anna merke. Et felt eller en vase som det ingen eiermann var til akkurat da de fikk det opp. Og ikke leita de nå større etter han heller. Det ble så likevel bare en brøkdell mot det bruket de sjøl hadde lagt i det store lager som hette brukstap, og som kanskje en eller annen nå sto og klava på. Neste år var det nytt bruk og ny påkostning igjen. Ja, ja, det ble vel ei råd da også, rista de det av seg og tenkte på noe anna.

De skulle vel ha hatt en liten ting og stukket i handa på den som var heime og litt småtteri til huset.

Så snart de kom i land, gikk de en sving til høvedsmannen og fikk noen kroner, og så bar det opp i byen. Og i butikker og telt gikk heimfarhandelen. Visst nok, noen trengsel og stim som i store år var det ikke. Men noen nødvendige småting skulle alle ha, sjøl om lotten var aldri så liten. Så fikk heller krambugjelda stå til neste år. Så var fisket rodd. I buder og båter på heimtur satt høvedsmennene og de stives-te regnerne i laget og gjorde opp. Og til slutt sto da mannsloten der på papiret og fortalte det alle visste: Det var enda dårligere enn de to åra før.

Men i år som før var det noen som hadde vært heldige og hadde fått bra lott.

*Hentet fra Andreas Markussons bok
"Flåten går ut" (1941)*

*Folk er da opptatt
av mange andre ting enn
fiske her i øyriket...*

Den siste rypejakten

Halvor Gustavsén

I de fattige årene etter 1930 da jeg var liten, var det mange som dreiv på med rypejakt. Ikke på grunn av at det ble så mye penger av dette, men det var dårlig om annet arbeid. Når ungdommen likevel gikk hjemme utover høsten, ble denne lediggangen utnyttet til jakt. Fra jeg var 13-14 år var jeg selv en ivrig jeger. Jeg var så heldig å få låne det gamle Remingtongeværet til min snille gudfar som jeg kalte for Nonno.

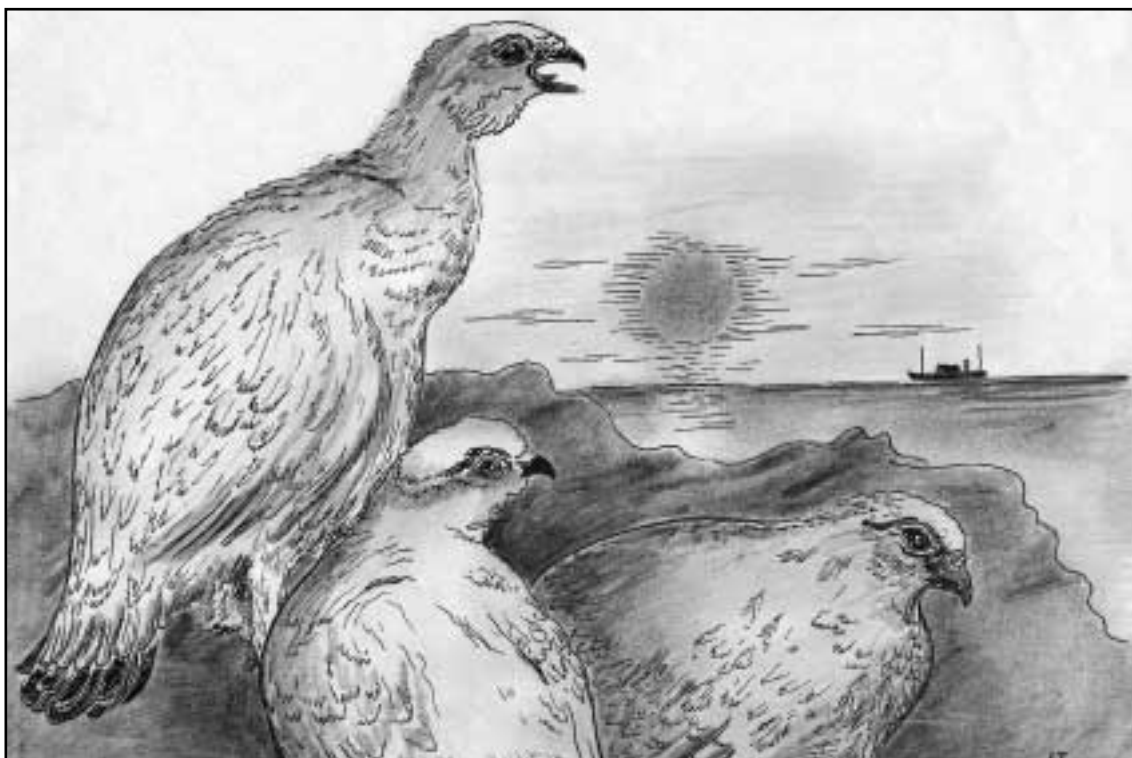
Straks jeg hadde anledning, trasket jeg avgårde til fjells for å se etter rype og hare. Bare sjelden kom jeg hjem uten fangst. Det var et spennende liv. Det kriblet i kroppen og jeg syntes at rypejakt var helt topp. Å være på rypejakt, var virkelig spennende for en unggutt. Når jeg kom hjem fra en vellykket jakt dag i fjellet

og gikk forbi nabohuset, skjøv jeg jakt-hatten min langt bak i nakken. Jeg syntes jeg hadde grunn til det. Jeg var jo blitt en stor jeger. Den store jegeren. Jegeren som det ble snakket om og som det stod respekt av — trodde i alle fall jeg selv.

Mange år senere

Da krigen kom i 1940 var det slutt på rypejakten. Alle som var i besittelse av gevær, måtte levere dem inn til lensmannen. Bare en og annen fikk lisens til å gå på jakt. Det var helst slike som hadde medlemskap i NS. Og da krigstiden var slutt, ble det godt om arbeid for alle. Jeg tok til å arbeide for Johansen, Stamsund. Jeg stiftet familie. Så var jeg mange år i utenriksfart.

I 1976 kom jeg hjem på ferie. En dag traff

Tegning: Halvor Gustavsen

jeg på en kompis som i alle år hadde vært en ivrig jeger. Han likte å prate om opplevelsene sine i fjellet, og hvor spennende det var — for ikke å snakke om den fine naturopplevelsen. Han ville absolutt ha meg med på en tur til Eggumstinden for å jakte fjellrype. Jeg syntes det hørtes spennende ut. Jeg kunne nesten fornemme spenningen og kriblingen i kroppen - selv etter alle disse årene som var gått siden jeg som unggutt drev jakt i Vendalsfjellene. Men først måtte jeg kjøpe meg et skytevåpen. På butikken hos Oddmund Skulbru fant jeg det jeg var ute etter, både gevær og et patronbelte fullt av patroner.

Neste dag bar det iveri. Vi møttes til avtalt

tid på Straum. Så kjørte vi fra hovedveien og innover forbi Keilvatnet og inn i Straumdalen til der den humpete veien tok slutt. Nå begynte oppstigningen opp mot Øvredalen og videre i stadig brattere terreng. Jeg begynte å kjenne på kroppen at det sannelig hadde gått mange år siden jeg trasket så langt avgårde i ulendt terreng. Formen var heller ikke den aller beste. Den øvde jegeren kravlet avsted foran meg som en røyskatt. Han fortalte meg at han brukte å ta en tur opp i Eggumstinden hver høst for å plaffe ned noen fjellryper. — De er så tamme og lette å jakte på, sa han og tok seg en pris snus.

Etter en tid kom vi helt opp mot Skårdalstinden og hadde et flott utsyn over både Nordishavet og begge Borgpollene. Vi kunne se store deler av øya vår fra der vi stod. Et praktfult skue. Vi gikk videre mot Utdalsheia og kunne derfra se endel av Heimervatnet langt nedenfor.

Plutselig flyr det opp en liten flokk fjellryper. Jegeren brenner av et skudd på kort hold, og en av stakkarne stuper mot jorda. Resten av flokken skjener nedover lia og slår seg til i en steinur ikke så langt borte. Kameraten er nå grepet av jaktiver, og jeg legger merke til at han skjelver på hendene når han pakker rypa ned i sekken. Selv er jeg blitt noe betenkt. Dette var ikke moro. Hvorfor drepe de uskyldige fuglene?

Jeg reiser meg og klatrer videre i det ulendte terrenget mens jeg hører at det smeller både her og der nede i fjellsiden.

Hei, nå må du være våken! Der kommer det en liten vettskremt fjellrype og setter seg på en stein ikke så langt fra meg. Jeg sikter på rypa og trekker av. Dette smellet gjorde meg virkelig våken, og jeg rusler bortover til steinen der rypa ligger nesten steindau. Med de siste krampetrekningene ser den engstelig på meg, og lukker så øynene. Hva hadde jeg gjort? Jeg ser meg omkring i dette vakre landskapet og begynner å tenke. Her har denne fine fjellrypa greid seg gjennom vinterens harde klima så høyt til fjells. Her har den i

uværsetter gravd seg ned i snøen i ly fra de bitende stormer fra Nordishavet, og kanskje opplevd sult når skaresnøen lå lik en hard skorpe over all vegetasjon. Livet til denne rypa hadde nok ofte vært strabasiøst her oppe i de ville fjelltindene og kulden. Jeg hadde nå drept denne uskyldige og fine fuglen til ingen nytte. Jeg følte ingen glede der jeg satt med fuglen i hånden og så på meg selv som en egoistisk usling.

Jeg hadde ingen trang til å skyte den. Hjemme sto to frysere fulle av god mat, og til og med noen kroner i banken hadde jeg. Jeg innså der og da det meningsløse med å drepe disse vakre fuglene bare for å ha det moro. Det skjedde noe inni meg som er vanskelig å forklare. Denne rypa kunne ikke kakle mer i lyse sommernetter eller være med på parringsleken på snøfleckene utpå vårparten. Den kunne ikke føre slekten videre — den som ikke hadde gjort noen fortredd.

På hjemveien lar jeg min umåtelig stolte jaktkamerat få den rypa jeg hadde skutt. Selv skryter han av at han trodde han tok knekken på resten av rypeflokken — kanskje var det en som kom seg unna...

Nå er det gått mange, mange år siden den siste jaktturen. Min siste. Fremdeles har jeg geværet og patronbeltet i et skap på loftet. Det mangler bare en patron i beltet. Den som tok livet av fjellrypa der høyt oppe i Eggumstinden.

Da himmelen ble formørket...

*I 1819 ble Lofoten rystet av
et enormt jordskjelv.
Fjellblokker raste ned og
hus ramlet sammen,
fortelles det.*

*I 1990 ble tunnelen under
Nappstraumen satt i trafikk.
Lofoten var omsider samlet
til et veirike.*

*Egentlig er dette bare to
glimt av Lofotfolkets
spennende saga. Øyriket
har mye å by på — og
Lofotboka er en god
veiviser. For også i det nye
tusenåret tar Lofotboka mål
av seg til å være tradisjons-
bærer for øyfolket.*

ISBN 82-7952-003-1

9 788279 520030

